

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

МОКРА ТЕТЯНА АНАТОЛІЇВНА

Допускається до захисту:
к.філол.н., завідувач кафедри
англійської філології
Залужна О. О.

.....

(підпис)

« ____ » _____ 2021 р.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ
ДІЄСЛІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Спеціальність 035 Філологія

Спеціалізація 035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно),
перша – англійська»

Освітня програма «Англійська та друга іноземна мови та літератури
(переклад включно)»

Магістерська робота

Науковий керівник:
Залужна Ольга Олексіївна
к.філол.н., завідувач кафедри
англійської філології

Оцінка: ____ / ____ / ____
(бали/за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: (підпис)

Вінниця 2021

АНОТАЦІЯ

Мокра Т. А. Структурно-семантичні особливості інструментальних дієслів в англійській та українській мовах. Спеціальність 035 «Філологія», Спеціалізація 035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська». Освітня програма «Англійська та друга іноземна мови та літератури (переклад включно)». Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2021. 84 с.

Магістерську роботу присвячено вивченню структурно-семантичних особливостей інструментальних дієслів в англійській та українській мовах.

Об'єктом дослідження є інструментальні дієслова в англійській та українській мовах. Матеріал роботи містить 204 лексеми англійської мови та 137 лексем української мови, отриманих методом суцільної вибірки з лексикографічних джерел обох мов. Основні методи і прийоми дослідження – метод суцільної вибірки, дефініційний та компонентний аналіз, структурний метод, зіставний метод та елементи кількісних підрахунків.

Грунтовний аналіз лексичних одиниць уможливив їх розподіл на дві основні категорії: інструменти-артефакти та інструменти-соматизми. В подальшому, вдалося поділити їх на дрібніші підгрупи, залежно від їхніх функційних особливостей, від сфери використання ІД з прямою вказівкою на інструмент та на семантичних ознаках ІД з непрямою вказівкою на інструмент. Окрім того, простежувалися ознаки синонімії у кожній із досліджуваних мов, завдяки чому, було проаналізовано ряди ІД та виділено домінанти у кожній з груп.

Із позицій структури виявилось, що ІД в англійській мові утворені, здебільшого методом конверсії, в той час як в українській мові у переважає вербалізація та суфіксація. Зроблено висновки про вплив різного ладу досліджуваних мов (англійська мова – аналітична, а українська – синтетична мови) на спосіб творення лексичних одиниць.

Ключові слова: інструментальні дієслова, інструменти-артефакти, інструменти-соматизми, семантика, структура.

SUMMARY

Mokra T. A. Structural and Semantic Peculiarities of Instrumental Verbs in English and Ukrainian. Speciality 035 Philology. Specialisation 035.04 Germanic Languages and Literatures (including translation). Educational Programme Language and Literature (English). Vasyl' Stus Donetsk National University, 2018. 84 p.

The Master's research paper is devoted to the study of the structural and semantic peculiarities of the English and Ukrainian instrumental verbs.

The object of the research is instrumental verbs in the English and Ukrainian languages. The empiric material of the research contains 204 lexemes in English and 137 lexemes in Ukrainian selected by the method of continuous sampling from lexicographic sources in both languages. The main research methods and techniques are the continuous sampling method, the definitive and component analysis, the structural method, the comparative method and the elements of quantitative calculations.

A thorough analysis of the lexical units made it possible to classify them into two main categories: instrument-artifacts and instrument-somaticisms. Further, it was possible to divide them into smaller subgroups, depending on their functional features, on the scope of use of the IV with direct reference to the instrument and on the semantic features of the IV with indirect reference to the instrument. In addition, the synonymy signs in each of the languages studied were also traced, thus analyzing the IV ranks and highlighting the dominants in each of the groups.

In terms of structure, it turned out that IVs in English are formed mainly by conversion, while in Ukrainian verbalization and suffixation prevail. The conclusion is made about the influence of different systems of the studied languages (English is analytic and Ukrainian is synthetic) on the way of lexical units formation.

Key words: instrumental verbs, instrument-artefacts, instrument-somatism, semantics, structure.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ	
ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ.....	10
1.1 Семантика. Функційно-семантичне поле.....	10
1.2 Дієслово, його системні та функційні характеристики	13
1.3 Інструментальність серед лінгвістичних категорій	23
1.4 Інструментальна сема в дієсловах	24
Висновки до розділу 1.....	27
РОЗДІЛ 2 ТИПИ ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ ТА ЇХНЯ	
СЕМАНТИКА.....	28
2.1 Семантична своєрідність інструментів-артефактів (ІА).....	28
2.2 Семантична своєрідність інструментів-соматизмів (ІС).....	51
Висновки до розділу 2.....	57
РОЗДІЛ 3 СТРУКТУРА ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ В	
АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....	60
3.1 Структурні особливості інструментальних дієслів з прямою вказівкою на інструмент.....	60
3.2 Структурні особливості інструментальних дієслів з непрямою вказівкою на інструмент.....	63
3.3 Порівняльна характеристика ІД англійської та української мов.....	71
Висновки до розділу 3.....	72
ВИСНОВКИ.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	78
СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ.....	84

ВСТУП

Людина здавна намагається пізнати довкілля. Предметом для досліджень ставали найрізноманітніші сфери, зокрема і сфера мови. Так ще приблизно у 5 ст. до н.е. з'явилися перші вчення з мовознавства. Відтоді свій розвиток почали різні галузі та розділи цієї науки, такі як, наприклад, граматики, лексикологія, фонетика та, власне, семантика.

На сьогодні вивчення лексичного складу мови є достатньо продуктивним напрямом лінгвістичних студій [6; 24; 44], основним об'єктом дослідження якого є слово, якому наявна властивість мати певне значення та містити в собі різноманітну інформацію [24].

Ця тема є досить актуальною в сучасному світі. Семантика слова, семантична система мови, семантична структура мовних одиниць, а також низка питань, що стосуються співвідношення тих чи інших типів значення, розробка методів їх дослідження та інші проблеми семасіології – предмет вивчення сучасних вчених-лінгвістів практично всіх шкіл та наукових напрямків, оскільки саме ці питання, по-перше, становить величезний інтерес для цієї сфери наукового знання; по-друге – є спірними та багато в чому суперечливим [16; 44; 49; 62].

Доцільність вивчення та аналізу значення слова у тому, що значення слова – це як лінгвістична, а й філософська, психологічна, логічна і навіть культурна категорія. Адже саме семантика слова безпосередньо пов'язана з основним питанням співвідношення мислення та мови, поняття та слова. Вона відбиває різноманіття внутрішнього світу людини таких частин матеріального світу, як суспільство і природа. Зв'язок між словом та поняттям встановлюється у процесі спільної діяльності людей; співвідношення звукової оболонки із певним поняттям, тобто, значенням слова, має бути загальновизнаним та обов'язковим для членів даного суспільства, лише в цьому випадку люди можуть розуміти одне одного. Лінгвістика як наука вже має значний досвід вивчення лексичного значення: лексичні одиниці втілюють специфічні види як

екстралінгвістичної, так і власне мовної інформації. Саме це є основою різниці між різними типами значення та становить суть семантики слова [16; 44; 49].

Ще із часів винайдення людиною різноманітних знарядь праці виникала необхідність створення та активного використання лексики, яка відображала інструментальний вплив суб'єкта на об'єкт. У свою чергу інструментальна сема є однією з найчастотніших елементів значення каузативного елемента дієслів, яка у працях багатьох лінгвістів вивчається в межах категорії інструментальності [1; 2; 3; 14; 24]. Ця тема вважається дискусійною в межах визначення її змістового плану та засобів вираження, з-поміж іншого саме тому посилено освоюється ідея мовних засобів вираження семантики інструментальності. З точки зору, наприклад, традиційної граматики її вивчають Б. А. Абрамов [1], Ю. П. Костюченко [33] та ін. Український учений І. Р. Вихованець [16] зробив значний вклад у розробку наукових праць, що стосуються проблематики інструментальності. Окрім того, інструментальність розглядається як лексико-синтаксична категорія [41; 55], а також як власне семантична [62; 69].

У цій роботі інструментами, у розрізі інструментальної семи вважаються «предмети, які є частиною тіла людини чи тварини (інструменти-соматизми), або ж виготовлені людиною (інструменти-артефакти) та призначені для виконання певної дії».

Актуальність цього дослідження зумовлена необхідністю системного опрацювання інструментальних дієслів в англійській та в українській мовах, що обумовлено недостатньою вивченістю їхньої структури та семантики, а також потребою їх ґрунтового дослідження та класифікації.

Мета дослідження полягає у виявленні семантики та структури інструментальних дієслів в англійській та українській мовах з подальшим виявленням спільних та відмінних ознак у межах кожного мовного дискурсу. Для досягнення мети необхідно виконати такі **завдання**:

- визначити поняття семантики, її структуру, враховуючи думки різних лінгвістів;

- окреслити основні принципи семантичних досліджень;
- інтерпретувати сучасне розуміння поняття «інструментальність» у мовознавстві;
- укласти корпус емпіричного матеріалу в англійській та українській мовах;
- проаналізувати емпіричний матеріал та здійснити його кількісний аналіз з метою виявлення ступеня продуктивності семантичних типів у порівнюваних мовах;
- з'ясувати специфіку семантики інструментальних дієслів, в англійській та українській мовах;
- проаналізувати структурні особливості ІД у досліджуваних мовах;
- схарактеризувати структурно-семантичні особливості інструментальних дієслів.

Об'єкт дослідження – інструментальні дієслова в англійській та українській мовах.

Предмет дослідження – структура та семантика інструментальних дієслів в англійській та українській мовах.

Для досягнення мети та реалізації визначених завдань застосовані такі **методи та прийоми** лінгвістичного аналізу: *метод суцільної вибірки* – для укладення емпіричного корпусу дослідження; *дефініційний та компонентний аналіз*, що дають змогу виділити окремі семи та встановити корпус дослідження, а також полягають у розділенні змісту мовної одиниці на компоненти, з яких вона складається, і представленні значення у вигляді наборів елементарного змісту (сем), що вможливорює визначення семантичної структури слова; *структурний метод* – для опису семантичної організації лексичних одиниць, *зіставний метод*, що уможливорює висвітлення спільних і відмінних семантичних, дистрибутивних та стилістичних ознак у складі досліджуваних одиниць в обох мовах; *методи спостереження та порівняння* – для виділення спільних та відмінних ознак між лексемами в англійській та

українській мовах та *описовий метод* – для виявлення всіх одиниць мови, їх особливостей та функцій; *метод узагальнення*, що полягає в розробці комплексу послідовних дій по зведенню конкретних одиничних фактів у єдине ціле з метою виявлення типових рис і закономірностей, притаманних досліджуваному явищу, *елементи кількісних підрахунків* – для виявлення наявності / відсутності семантичних ознак, а також визначення продуктивності груп. Застосування вище вказаних методів дає змогу глибше дослідити функційні та структурні особливості досліджуваної категорії дієслів.

Матеріалом для дослідження слугують 204 лексеми англійської та 137 лексем української мови, отриманих методом суцільної вибірки з лексикографічних джерел, серед яких зокрема Oxford English Dictionary, Longman Dictionary of Contemporary English та Словник української мови в 11 т.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження висвітлено в доповідях на 3 міжнародних та 3 міжвузівських наукових конференціях: Міжвузівській науковій студентській конференції «Зіставне вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур» (ДонНУ, Вінниця, 2019 р.), Міжвузівській науковій студентській конференції «Зіставне вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур» (ДонНУ, Вінниця, 2020 р.), Міжнародній конференції The Eighth Student International Internet Conference “Language in Interdisciplinary Context of Life-Long Education (Кам'янець-Подільський, 2020 р.), Міжвузівській науковій студентській конференції «Зіставне вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур» (ДонНУ, Вінниця, 2021 р.), Міжнародній конференції The Ninth Student International Internet Conference “Language in Interdisciplinary Context of Life-Long Education (Кам'янець-Подільський, 2021 р.), VI Міжнародна науково-практична інтернет-конференція (Рівне, 2021 р.).

Публікації. Основні положення магістерської роботи викладено в 7 публікаціях: в 1 статті у Віснику СНТ ДонНУ імені Василя Стуса (осінь 2019 р.) та у 6 матеріалах доповідей на наукових конференціях.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, 3 розділів з висновками до кожного, загальних висновків, списку використаної літератури (69 наукових джерел українською, російською, англійською та німецькою мовами), списку лексикографічних джерел (5 позицій). Загальний обсяг роботи складає 84 сторінок. Основний текст дослідження викладено на 77 сторінках.

У *Вступі* обґрунтовано актуальність дослідження, висвітлено мету і завдання роботи, окреслено емпіричний матеріал, об'єкт, предмет та методи дослідження, описано структуру магістерської роботи, подано відомості щодо апробації результатів роботи.

У *першому розділі* «Теоретичні засади вивчення семантики, структури дієслова та інструментальності» здійснено критичний огляд результатів попередніх студій за темою, висвітлено різні підходи до вивчення семантики загалом та дієслівної семантики зокрема. Окрім того, проаналізовано інструментальність як одну з лексичних категорій англійської та української мов.

У *другому розділі* «Семантичні особливості ІД в англійській та українській мовах» проведено структурний аналіз лексичних одиниць, запропоновано різні види класифікацій лексичних одиниць, подано кількісні результати дослідження, проілюстровано їх у вигляді таблиць та діаграм, проаналізовано отримані дані.

У *третьому розділі* «Структурні особливості ІД в англійській та українській мовах» подано структурний аналіз лексичних англійської і української мов та узагальнено зіставні спостереження щодо структури та семантики інструментальності.

У *висновках* підбито підсумки проведеного аналізу.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ

1.1 Семантика. Функційно-семантичне поле

Основоположником сучасної лінгвістики вважається швейцарський вчений Фердинанд де Соссюр. Наразі існує багато лінгвістичних напрямків, але всі вони, у певній мірі, наслідують ідеї Ф. де Соссюра, система якого є двох-елементною, бо складається з «означуваного» (знаку) та «того, що означає» (предмета). Із точки зору науковця, слова, які говорять люди один одному відносяться до уявлення, яке знаходиться у нашій психіці або в свідомості. Це є доволі стандартною семантичною моделлю, яка широко представлена в новій європейській філософії, яка перевела всю картину світу на мову свідомості. Можна зробити висновок, що якщо мовець розуміє певний знак, це означає, що в його психіці або мозку виникає відповідне уявлення. Тобто, розуміти певне слово, означає – уявляти його. Така модель інтерпретації лексичного значення слова є на теперішній час достатньо зрозумілою і розповсюдженою [49].

Наука не стоїть на місці і вже через певний час з'являється поняття трьох-елементної системи. Новатором та основоположником даної на той момент революційної системи є Г. Фреге. Будучи логіком та математиком, науковець розглянув два приклади $A=A$ та $A=B$. Перший приклад являє собою тавтологію «книга є книга», «вода це вода», а другий має наступний вигляд «вода це H_2O ». На перший погляд здається, що тут немає нічого революційного та нового, тим не менш, для за словами Г. Фреге, для того, щоб довести, що «вода це H_2O » необхідно було провести цілий ряд досліджень. Тобто між словом та його значенням лежить дещо більше, саме це науковець зобразив за допомогою відомого «трикутника Фреге», на вершині якого знаходиться знак, внизу – значення, але між ними стоїть сенс. Тобто «знак» не на пряму означає своє «значення чи предмет», він (знак) виражає сенс, за допомогою якого співвідноситься зі своїм «предметом» [49].

Найхарактернішою рисою сучасної лінгвістики, як і ряду інших наук, є структуралізм, який трактує мову, як систему відношень (або як сукупність взаємопов'язаних систем), елементи якої знаходяться один з одним у відношеннях еквівалентності та протиставлення. Традиційна лінгвістична теорія оперує двома основними одиницями лінгвістичного опису – словом та реченням [36].

Відомо, що вивчення лексичного складу мови є одним із найпродуктивніших методів зіставної лінгвістики [24; 40; 42], коли порівнюються, наприклад, окремі лексеми або семантичні групи лексем, що дозволяє розглянути слово як, свого роду, організовану структуру [24].

Семіотика – наука про знаки. «Знак» складається, як мінімум, із двох компонентів: знакової форми та знакового змісту (який кодується формою), його функція спрацьовує лише при наявності знакового зв'язку між вище вказаними двома компонентами. Семантичний зміст також є двох-компонентним: денотат (об'єкт, конкретний предмет) та конотат (сенси цього об'єкта, який є абстрактним). Саме зі змістом пов'язано значення семантики [49].

Говорячи про власне семантику, схематично її визначають як «науку про значення». Термін «семантика» – порівняно недавнього походження, він походить від грецького дієслова 'означати', вперше був представлений в кінці XIX ст. Звичайно, це не означає, що вчені звернулися до вивчення значень слів менш, ніж сто років тому. Із давніх часів і до наших днів науковці проявляли більший інтерес до значення слова, ніж до його синтаксичної функції [36, 49].

Особливу увагу семантиці приділяли філософи, адже вони вірили, що значення пов'язане з такими важливими та дискусійними питаннями, як природа істини, статусом універсальних понять, проблемою знань та аналізом «реальності». Практичним доказом цього є наявність значної кількості словників, які створювалися на протязі століть у всіх частинах світу, де тільки вивчалася мова [36].

Слово є об'єктом дослідження лексичної семантики. Воно складається з лексичного значення та будь-яких інших видів інформації, які може містити лексема. Виявлення походження слова, еволюція його значень та інші аспекти, що становлять інтерес лише у зв'язку з умовами вживання слова, не ставить за мету лексична семантика, яку прийнято вважати також і «особливою моделлю опису слова» [36].

Значення слова реалізується в контексті висловлювання, тобто воно є релятивним по відношенню до висловлювання, пізніше було з'ясовано відомо, що і воно (висловлювання) так само реалізується у тексті, а текст, у свою чергу – в ситуації спілкування [36]. Так, семантика як мовознавча дисципліна пов'язана також з лінгвістикою тексту та прагматикою. Тобто, розглядаючи слово з погляду його семантичної структури, можна зазначити, що терміном «семантична структура слова» у лінгвістичній літературі позначається:

- 1) структура (семантика) слова як єдність усіх його значень та граматичних форм;
- 2) структура кожного окремого значення.

Згідно з цим прийнято розмежування термінів: лексема – «слово» з усіма його значеннями; семема, або лексико-семантичний варіант – окреме значення лексем [37].

Семантика присутня скрізь, де мова йде про знаки (які є двосторонніми і однією з сторін є – значення). Опорним пунктом у даному дослідженні може стати словник і його основні одиниці (слова (лексеми)), які вважаються синтаксичними конструкціями, а їхні елементи – знаками [30]. Сукупність мовних (головним чином лексичних) одиниць, які об'єднані спільністю змісту (іноді також і спільністю формальних показників) та виявляють поняттєву, предметну чи функціональну схожість певних явищ формує, так зване, поле [56].

Ще в 19-му столітті вчені звернули увагу на можливість існування різних типів лексичних об'єднань. Початкові теоретичні осмислення поняття поля в мові були наявні в роботах Й. Трира та Г. Ібсена, де воно і отримало

найменування «семантичне поле». Дане поняття вимагає наявності спільної (інтегральної) семантичної ознаки, що об'єднує всі одиниці поля і зазвичай виражається лексемою з узагальненим значенням (архілексемою). Інтегральні семантичні ознаки в певних умовах можуть виступати як диференційні. У цьому проявляється один із видів зв'язку семантичних полів в лексиці (ієрархічна структура поля). Про взаємодію семантичних полів у межах всього словника підтверджує також приналежність багатозначного слова до різних семантичних полів. Таким чином, семантичні поля характеризуються зв'язком слів та окремих значень, системним характером цих зв'язків, взаємозалежністю та взаємоозначеністю лексичних одиниць, відносною автономністю полів, безперервністю змістового простору, видимістю та психологічною реальністю для середнього носія мови. Структура семантичних полів зазвичай досліджується методами компонентного аналізу, опозицій, комбінаторним методом та ін. [56].

На основі вище сказаного, можна стверджувати, що кожна лексична одиниця пов'язана з іншими одиницями різноманітними відношеннями (асоціативними, парадигматичними та ін.), що зумовлює необхідність вивчення лексики в вигляді цілісних систем [56].

Типологія теоретичних досліджень, що спеціалізуються на проблемах семантичного поля, поклала початок дискусії в роботах А. А. Уфимцевої [49], С. Еман [62] та ін.

1.2 Дієслово, його системні та функційні характеристики

С. Карцевський, М. Трубецької та Р. Якобсон запровадили у мовознавство термін «структура». Вчені використали його під час спільної доповіді, представленої на I Міжнародному конгресі лінгвістів, подавши визначення, що структура цілого і закони, що ним керують, визначають форму існування кожного мовного елемента [16]. Структура досліджуваного об'єкта визначається з урахуванням єдності: 1) системного цілого; 2) елементів цього

системного цілого; 3) взаємодії між елементами. Однотипні за будовою і за співвіднесеністю з поняттями словоформи, об'єднуються у так звані семантико-граматичні класи – частини мови. Структура слів, що відносяться до одного класу, розглядають із погляду внутрішньої організації усіх одиниць саме цього класу. Із цього випливає, що з метою встановлення структури дієслів, необхідно першочергово зважати на наявність елементів їх морфемного складу, що об'єдналися у підсистеми двох типів: перший тип – парадигми (з їх допомогою виражається категоріальне значення), другий – ряди морфем (системно обґрунтовані, взаємозамінні у межах однієї граматичної функції одиниці) [16].

Граматична структура є двоярусною та включає у себе синтаксичний (набір синтаксичних одиниць, які є найскладнішими знаками, що вживаються у процесі мовної комунікації) та морфологічний (сукупність парадигм та позапарадигматичних морфем) яруси [16].

Морфеми (морфи) можна поділити на 4 основні типи: а) графічно-фонетичні; б) позиційні; в) морфологічні; г) стилістичні. Одна афіксальна морфема може бути зарахована до кількох парадигм, при цьому вона набуде відповідної кількості значень. Звідси випливає, що число парадигм дорівнює числу значень однієї чи іншої морфеми [16, с. 19–21].

Компоненти морфологічних парадигм – флексії, однак, ними можуть ставати і префікси, разом із суфіксами та службовими словами [16].

На сучасному етапі лінгвісти намагаються якомога точніше дослідити мову, як комплексну систему, елементи якої тісно взаємодіють між собою. Наразі з'являються різні студії (типологічні, системно-структурні, прагматичні та ін.) та різноманітні дослідження, які зумовлюють вивчення властивостей мовних одиниць та відношення між ними [20].

У лексичному складі будь-якої мови обов'язково наявні слова для позначення дії, процесу, стану людини, тварини чи будь-якого предмету. Такі слова називаються дієсловами та становлять одну з найбільших груп як в українській, так і в англійській мові.

Дієслово є продуктивним джерелом дослідження, адже воно має широкий спектр значень, йому притаманна більш рухома змістова структура, воно має велику кількість форм та сполучень. Дієслово може виражати: конкретну дію, стан, переміщення в просторі, становлення, ознаки, мовлення та мислення. Виступаючи структурно-значеннєвим центром висловлювання, воно викликає неабиякий інтерес у лінгвістів, спонукаючи їх до написання багатьох праць, присвячених даному питанню [23].

Дієслова розглядають у численних аспектах; до одного з таких напрямків – лексичної семантики – звертаються, наприклад, М. М. Болдирєв [12], О. О. Залужна [20–23] та ін.

Раніше було прийнято вважати, що дієслово позначає процес, але А. Мейєс у своїх працях розширив значення цього терміну, включивши в нього ще й стан та дію. У зв'язку з цим, доречним буде розрізняти два основних класи дієслів – дієслова дії та стану. Останні (дієслова стану) означають якісний або просторовий спосіб існування предмета та часто бувають неперехідними. Щодо дієслів дії, то стає зрозуміло, що вони виражають певного роду діяльність, вони також часто є неперехідними. Дана робота зосереджується якраз на цій групі дієслів [51].

За Л. Теньєром існує так званий «дієслівний вузол», який є центром речення у більшості європейських мов та виражає свого роду «драму», через те, що у дієслівному вузлі наявна дія, суб'єкти та об'єкти, тобто, діючі особи та обставини. Іменники або їхні еквіваленти приймають безпосередню участь у вище зазначеному процесі, тому їх називають актантами [51].

Разом із тим дієслова бувають статичні (ті, що залежать від волевиявлення суб'єкта або незалежні від нього, прояву якостей та властивостей) та динамічні (як такі, що означають дію в прямому значенні слова або ж події та процеси, пов'язані з певними діями).

Л. Теньєр є автором вербоцентричної моделі, суть якої полягає в тому, що дієслово є основою будь-якої ситуації. Згідно з даною тезою присудок, в ролі якого виступає дієслівне ядро, вважається центром висловлювання [24].

Все вище сказане пояснюється тим, що дієслово відіграє важливу роль безпосередньо у структурі речення.

Важливо виділити такі системні особливості дієслова:

- частиномовна приналежність;
- лексична семантика (описується лексико-семантичними групами);
- словозмінна парадигма;
- граматична семантика груп словозмінних форм;
- граматична валентність (виражається ядерними моделями дієслівних сполучень).

До функційних особливостей дієслова можна віднести:

- ступінь вживаності;
- ступінь реалізації словозмінної парадигми;
- лексична наповнюваність;
- комунікативне призначення.

До лексико-семантичних категорій відносяться дієслова, які мають хоча б одну спільну сему, а об'єднання дієслів у словозмінну парадигму, зумовлює його граматичне значення. Дана система також має свої особливості (категорія часу, способу, неособових форм та ін.). Саме семантика визначає кількість таких зв'язків та їх характер, вона також впливає на синтаксичну поведінку дієслова.

Виходячи з вербоцентричної теорії, вчені роблять висновки про те, що дієслово визначає що собою становитимуть інші частини речення, тобто, які іменники, прикметники та ін. будуть його супроводжувати, а також якою буде їх семантика.

Оскільки дане дослідження базується на матеріалі англійської та української мов, необхідно розглянути місце дієслова в системі частин мови в кожній мові. Отже, дієслова в англійській мові можуть бути прості, похідні, складні та складені: а) прості (simple verbs) утворюються без додавання афіксів (суфіксів та префіксів); б) похідні (derived verbs) – утворюються за допомогою

додавання певних афіксів до кореня слова; в) складними (compound verbs) є дієслова, що утворюються за допомогою злиття двох основ в одне слово, г) складеними (composite verbs) називають дієслова, що складаються з дієслова та службового слова – післяйменника. Така ж сама класифікація характерна і для української мови [21; 44].

Подальша класифікація демонструє, що існують групи дієслів стратифіковані за їхніми функціями: смислові, дієслова-зв'язки, допоміжні та модальні дієслова (відсутні в українській мові) [39]. Дана робота базується на вивченні саме смислових дієслів, адже вони, будучи самостійними, мають власне лексичне значення та не потребують додаткових слів. Саме ці дієслова вказують безпосередньо на дію або стан предмета чи істоти та виступає, таким чином присудком [39].

Необхідно зазначити також про здатність до перехідності та неперехідності дієслів. Перехідні дієслова в англійській та українській мовах вказують на дію, що «переходить» на певний предмет або здійснюється безпосередньо над цим предметом. Такий предмет, так само як явище або особа є прямими додатками, а дієслово вживається без прийменником. Неперехідні дієслова, відповідно, не потребують після себе додатка [39].

У семантичному аспекті дієслово вивчають з різних підходів. Необхідно звернути увагу на них. Значну увагу класифікаціям дієслівної лексики у своїх дослідженнях приділяли Ю. С. Маслов [39], О. В. Падучева [45] та ін.

Характеризуючи дієслівну семантику, необхідно звертати увагу на дві релевантні ознаки граничності та цілісності дії.

Беручи до уваги зовнішній (ситуативний) та внутрішній (лексичний) контексти, говорять, що концепт «межа дії» є найпродуктивнішим для вивчення даного питання. Межа дії є однією з форм реалізації граничності дії та є необхідною при досягненні цілі. Вона є своєрідною критичною точкою та пов'язана безпосередньо з перебігом дії. Межа має такі фази:

1. Початок дії;
2. Кінець дії;

3. Досягнення мети;

4. Перехід в інший стан суб'єкта/об'єкта дії [38].

Звідси виникає феномен «поля аспектуальності», що за Ю. С. Масловим має якісні та кількісні характеристики. Відповідно, до кількісної характеристики належить власне тривалість, інтенсивність та кратність, а до якісних показників відносять семантичні опозиції: динаміка – статика; гранична – негранична дії та ін. Ю. С. Маслов вважає граничність «найвищим ступенем абстракції», що стоїть на межі між лексичною та граматичною абстракціями [39].

У своїх дослідженнях Ю. С. Маслов зазначав, що граничність дії, вміщена у семантику дієслова вказівка на досягнення межі дії, обумовлена «природою самого дієслова». Неграничність, відповідно, позначає відсутність внутрішньої межі, що не обмежує дію у перспективі.

Щодо цілісності, вдалося з'ясувати, що її основою є доконаність чи недоконаність. На думку, Ю. С. Маслова є протиставлення досягнення – недосягнення «внутрішньої межі дієслівної дії», однак, на рівні категоріального значення доконаний вид, як «сильний член опозиції», означає цілісну дію, а недоконаний, як «слабкий» – залишає ознаку цілісності/нецілісності невираженою [39]. Дана категорія впливає з здатності дієслова утворювати видові пари. Граничними є дієслова недоконаного виду, що означають дії, процеси та стани, спрямовані на досягнення своєї внутрішньої межі: укр. *будувати*, *шити* (сукню), *в'язати рукавички* [16, с. 225]. Вони формують видові кореляції з дієсловами доконаного виду: укр. *будувати* – *збудувати*, *шити* – *пошити*, *в'язати* – *зв'язати* [16, с. 225].

Разом із тим вважається, що типологія дієслівної лексики не може бути здійснена лише на семантичній основі через багатофункціональність дієслова. Стверджують, що аналіз дієслівної семантики неможливий без аналізу його граматичних категорій [44].

Семантична єдність та складність дієслівної лексеми зумовлюють конструктивну силу дієслова та його різноманітні синтаксичні можливості.

Дане твердження підтверджується тим, що саме дієслово може отримувати своє значення завдяки певним конструкціям і самі конструкції також можуть зумовлювати різні значення дієслова [28]. Саме усвідомлення такої єдності дало початок низці досліджень, присвячених теорії валентності та інтенції.

Дієслівна семантика має особливість, яка позначається наявністю не тільки процесуальної ознаки, а й певної кількості субстанційних сем (суб'єктної, інструментальної та ін.) і містить узагальнене уявлення про мікроситуацію, що описана за допомогою дієслова. Мікроситуація та семантика настільки тісно пов'язані, що їх прочитання можливе тільки за наявності відповідного мікроконтексту. Саме тому семантична класифікація дієслівної лексики мусить бути безпосередньо пов'язаною з типологією дієслівних предикатів, які є організаційними центрами синтаксичних структур [49].

Семантичним показником, який вирізняє дієслова дії з поміж інших класів дієслів, є наявність у їхній значеннєвій структурі таких сем, як «контрольованість», «волютативність», «цілеспрямованість», «доцільність», а їх реалізація спрямована на синтаксичний рівень [49].

Розглядаючи сему «контрольованості», варто зазначити, що вона характеризується присутністю або відсутністю агенса, тобто особи-діяча, яка контролює власні дії, за рахунок чого їх можна розцінювати як цілеспрямовані, в той же час «волютативність» передбачає наявність суб'єкта, за допомогою якого або з волі якого здійснюється дія. Наступні семи «цілеспрямованість» та «доцільність» допомагають в деталізації та виявлення залежності дії суб'єкта/об'єкта від його волі. На ряду з цими семами дієслово також на своєму синтаксичному рівні утворює також і інші, серед яких є і «каузація» [49].

Саме агентивність суб'єкта при дієсловах дії на синтаксичному рівні показує, що він виступає безпосереднім каузатором тих змін, які виникають в об'єкті.

Загалом дотримання принципу єдності семантичних і синтаксичних властивостей дієслівної лексики є, за висловом А. Мустайокі, «зручним і виразним критерієм для її розмежування й класифікації» [49].

Для цього дослідження важливим є також поняття «словотвірної транспозиції», яке використовують на позначення наділення слова граматичним значенням частини мови, відмінним від граматичного значення частини мови, властивого даному слову. Транспозиція (з лат. *transpositio* – перестановка), в більш вузькому значенні, цим терміном називають перехід слова (або основи слова) з однієї частини мови в іншу або його вживання в функції іншої частини мови. У транспозиції прийнято вирізняти три елементи: вихідну форму (транспоноване), засіб транспозиції (транспозитор) і результат (транспозит). У вузькому значенні транспозиція, або функціональна транспозиція, засвідчує перехід слова з однієї частини мови до іншої або його використання у функції іншої частини мови. Традиційно розрізняють два ступені цієї транспозиції: 1) неповна, або синтаксична, за якої змінюється тільки синтаксична позиція вихідної одиниці без зміни її морфологічної належності до відповідної частини мови; 2) повна, або морфологічна, за якої утворюється слово іншої частини мови. Залежно від частини мови, в яку переходить слово, вирізняють 12 видів транспозиції: субстантивація, ад'єктивація, прономіналізація, нумералізація, адвербіалізація, модалізація, предикативація, партикуляція, кон'юнкціоналізація, препозиціоналізація, інтер'єктивація. [16, с. 692]. Важливим різновидом є вербалізація, яка означає перехід з однієї частини мови в дієслово, так як *ходьба* – *ходити* [47]. Відповідно до п'ятикомпонентної системи частин мови, які вирізняємо з урахуванням семантичних, морфологічних і синтаксичних ознак, можливі такі ступені переходу в системі частин мови: 1) синтаксична, морфологічна і семантична субстантивація; 2) синтаксична, морфологічна і семантична вербалізація; 3) синтаксична, морфологічна і семантична ад'єктивація; 4) синтаксична і морфологічна адвербіалізація тощо. Зазначаємо, що на відміну від інших міжчастиномовних переходів, транспозиція частин мови у прислівник являє собою двоступеневий процес, що реалізується лише на синтаксичному та морфологічному мовних рівнях [16, с. 692].

Основоположником теорії транспозиції був відомий швейцарський мовознавець Ш. Баллі, учень і послідовник Ф. де Соссюра. Учений першим звернув увагу на великі потенційні можливості транспозиції у сфері синтаксичних досліджень [16, с. 692].

Є. Курилович для означення транспозиції використовує термін «деривація». Мовознавець вивчає дериваційні процеси на лексичному та синтаксичному рівнях. Лексична деривація, на його погляд, передбачає зміну лексичного значення похідного слова щодо твірного за незмінності їхньої первинної синтаксичної позиції. Синтаксична деривація (у розумінні синтаксичної транспозиції), зумовлює модифікацію категорійних одиниць вихідної частини мови і веде до зміни синтаксичної функції слова в межах того самого лексичного значення. Слово, яке функціонує з тим же лексичним значенням, але в новій синтаксичній позиції, є синтаксичним дериватом (у нашому розумінні синтаксичним транспозитом) [16, с. 692].

Досить часто дослідники, використовуючи терміни «транспозиція», «деривація» тощо, вкладають у них різний зміст. Наприклад, розподіл дериваційних процесів В. Л. Богданова, О. А. Земської, О. С. Кубрякової та ін., ґрунтуються насамперед на продуктивній ідеї класифікації словотвірних типів чеського мовознавця М. Докуліла. Зокрема, О. А. Земська, розподіляючи деривацію на синтаксичну та лексичну, в межах останньої вирізняє транспозиційні і нетранспозиційні типи. Синтаксична деривація, на погляд ученої, являє собою перехід слова з однієї частини мови в іншу, без змін у його лексичному значенні. Транспозиційний тип лексичної деривації стосується переходу слова з однієї частини мови в іншу, який супроводжується змінами в його значенні [27, с. 692].

Відносно новим та риторичним вважається також термін «антимерія або антиміра», так називають створення нових слів чи виразів шляхом використання однієї частини мови замість іншої. Багато прикладів антимерії можна знайти в роботах Шекспіра, де він використовував іменники на місці дієслів, наприклад іменник *scarf* став дієсловом *to scarf* у монолозі Гамлета: ‘*My*

sea-gown scarfed about me «моє вбрання легко обгортало мене (по типу шарфа)». Окрім того антиміра використовується і в оголошеннях чи рекламі, так відомий сайт Хулу (Hulu) мала рекламу *How to Television* «як дивитися телевізор».

Дане дослідження фокусується також на морфологічній структурі дієслова (МСД), яка встановлюється окремо для кожного історичного періоду у розвитку літературної мови. Перший етап визначення МСД позначається такими діями: 1) поділ усіх словоформ на значеннєві частини; 2) утворення парадигм, шляхом об'єднання значиннєвих частин [16, с. 22].

Морфеми виділяють таким способом: 1) виділення інвентаря морфем; 2) їх перевірка, шляхом методу дистрибуції; 3) виділення додаткових ознак морфеми, що виділяють її з-поміж інших морфем-омонімів. У поле зору потрапляють лише дієслівні словоформи, упускаючи той факт, що деякі елементи дієслівної структури можуть бути наявними і в структурі інших частин мови [16, с. 23].

Дієслівні морфеми поділяються на 4 типи: 1) префікси; 2) кореневі морфеми; 3) суфікси основ; 4) кінцеві афікси, або флексії.

В. М. Русанівський, у своїй праці «Структура українського дієслова» [16] виклав основні положення про проведення морфемного аналізу. Він виділив наступні кроки морфемного аналізу: 1) Порівняння різних словоформ, при цьому, слід залишити частину слова, що закінчується однаковою фонемою, незмінною для усіх представлених форм лексем. Після цього словоформа поділяється на дві частини, які прийнято відносити до двох різних площин (словоформи зі спільною першою частиною, позначаються умовно рядом А: а₁, а₂... та словоформи зі спільною другою частиною – В: б₁, б₂...). Далі відбувається порівняння виділених кінцевих частин словоформ з метою їх подальшого поділу. 2) Базуючись на спільних категоріях, виділені морфеми об'єднуються у парадигми. Морфеми, які не потрапляють у парадигми мають назву «незв'язаних» морфем. 3) Якщо необхідно встановити елементи парадигми, між собою порівнюють усі словоформи, які беруть участь в одній

функції. 4) З метою подальшого аналізу, виділяються словотвірні морфеми. Порівняння відбувається шляхом зіставлення словоформ з дериваційно пов'язаними з ними словами, які належать до інших частин мови. 5) Далі з'ясовують суфікси основи, які можуть бути представлені відмінними варіантами. 6) Останнім визначають префікс, при цьому зважають на корінь попередньо проаналізованих слів [16; 24].

1.3 Інструментальність серед лінгвістичних категорій

Категорія інструментальності є мовною універсалією, яка належить до однієї із найбільш обговорюваних лінгвістичних проблем, яка привертала увагу вчених протягом декількох століть: у значенні знаряддя, як мовного явища її помітив ще М. В. Ломоносов, в рамках порівняльної граматики германських мов вона була виділена та описана свого часу такими авторитетними граматистами, як Ф. Блатц, Я. Грімм та Б. Дельбрюк [59].

Вивчення наукової літератури дає змогу віднайти різноманітні потрактування інструментального змісту та способів його вираження в різноманітних мовах. Традиційно лінгвісти приділяли увагу вивченню мовної реалізації інструментального змісту, в той час, коли значеннєва структура категорії інструментальності залишалася в тіні [59].

Семантична категорія інструментальності являє собою складну мовну структуру, в основі якої є універсальна мисленнєва категорія інструментальності, яка сприймається однаково носіями будь-якої мови. Вона (семантична категорія) виявляє національно-специфічні риси, що відображені в мовній картині світу та в реальності породжуються певною специфічною діяльністю, способом життя та національною культурою народу.

Інструментальна ситуація, основною рисою якої є цілеспрямованість, характеризується наявністю кількох складових: агентивного суб'єкта, цілеспрямовано здійснюваної дії та засобу.

Функціонально-семантичне поле інструментальності, в змістовній основі якого лежить універсальне поняття засобу, являє собою поле поліцентричного типу, яке характеризується наявністю двох центрів – «засіб-предмет (знаряддя)» і «засіб-не предмет (спосіб)» [59].

У своїх дослідженнях Д. Нільсен підкреслює, що інструмент часто може включати семантичну структуру дієслова в англійській мові, яке виконує роль присудка в реченні, адже основне дієслівне значення передбачає та імпліцитно включає сему інструмента виконання дії [68].

Існує багато підходів до вивчення категорії інструментальності. Так, наприклад, Д. Л. Ф Нільсен бачить дану категорію у граматичному руслі, при цьому виділяючи навіть інструментальний відмінок [68]. Окрім того, наявна думка, що інструментальність є власне семантичною категорією, що дозволяє включати до засобів вираження інструментальності іменники на позначення інструментів (знарядь) англ. *an axe* 'сокира' та ін. [68].

1.4 Інструментальна сема в дієсловах

Інструментальна сема розглядається в межах категорії інструментальності та позначає використання будь-якого предмета для виконання дії. Дослідники кажуть про існування поліцентричного поля, в основі якого міститься універсальне поняття засобу. Таке поле часто характеризується роздробленням на кілька сфер, у яких наявні свої центри та периферичні компоненти. Поле інструментальності характеризується наявністю двох компонентів: «засіб-предмет (інструмент)» та «засіб-не предмет (спосіб)». Чітко виражені кордони між центром та периферією, дана система засобів, які спеціалізуються на передачі інструментального значення, свідчить про таку особливість структурної особливості поля, як компактність [60].

Найбільш досліджуваною залишається перша категорія «засіб-предмет», оскільки в поле зору лінгвістів першочергово потрапили інструменти. В якості

інструментів можуть виступати як предмети, свідомо виготовлені для виконання будь-яких спеціалізованих дій, так і частини тіла людини [60].

Аналізуючи дієслова з інструментальною семою в англійській мові, стає очевидним, що частина з них мають пряму або не пряму вказівку на інструмент, як предмет, виготовлений людиною: англ. *to axe* ‘рубати сокирою’, *to knife* ‘різати ножом’, укр. *сіяти* та ін., тоді як інша частина виражає дію, що виконується за допомогою частин людського тіла англ. *to hand* ‘передавати щось з рук в руки’, *to eye* ‘дивитися прискіпливо’, укр. *щипати*, *кусати*.

Отримані результати свідчать про те, що інструментальні дієслова (ІД) поділяються на інструменти-артефакти та інструменти-соматизми. Це дві найбільші групи, які в подальшому можна поділити на дрібніші складові.

Такі дієслова розглядають як особливий підклас адвербіальних дієслів [43; 53]. Адвербіальні дієслова (АД) – це дієслова, в значеннєвій структурі яких є як мінімум дві семи: дієслівна, яка виражає власне рух в будь-якому сенсі, та сема, що виражає обставинні відношення [66]. Інструментальна сема при такій структурі значення адвербіального дієслова є найбільш помітною. Саме тому всі класифікації АД ґрунтуються по типу адвербіальної ознаки та включають в себе як семантичні ознаки (інтенсивність, ціль, причина, час) так і інструмент. Зважаючи на це можливою стає диференціація за семантикою основного компонента значення, тобто дієслова. На основі цього К. Фелльбаум достатньо змістовно та просто відображає систему дієслівної лексики. Сюди відносяться такі категорії як «дієслова життєдіяльності» *to towel* ‘витиратися рушником’, *to shampoo* ‘мити голову шампунем’, «зміни стану» *to hypnotize* ‘гіпнотизувати’ та ін. Лінгвіст також виділив три групи дієслів, серед представників яких інструментальних дієслів не було виявлено: «статичні дієслова», оскільки такі дієслова передбачають перебування предмета в стані спокою, «дієслова володіння» та «дієслова, що позначають емоції» [68].

Існують також інші класифікації таких дієслів, які відбивають специфіку структури їхнього значення. Одним із прикладів групування є класифікація

Е. Кларк та Г. Кларк. Вчені диференціюють дієслова на основі двох критеріїв : тип дії і тип інструмента/знаряддя, необхідного для виконання дії. Таким чином вони отримали базові групи, серед них дієслова руху (*to caravan* ‘подорожувати у фургоні’, *to trailer* ‘жити та подорожувати у трейлері’, *to streetcar* ‘їхати у трамваї’, *to scooter* ‘їхати на скутері чи самокаті’), нарізки (*to knife* ‘різати ножем’, *to bayonet* ‘колоти чимось гострим’) та ін. Такими були результати першої частини класифікації. В ході другої частини, Г. Кларк та Е. Кларк виділили різноманітність типів інструментів/знарядь дії, так з’явилися групи «простих та складних знарядь», «місця» та «різне» [68].

Така двоякість критеріїв відображає структуру значення дієслів, але достатньо заплутує при розділенні класифікованих одиниць по групах, адже одна лексична одиниця, характеризуючись комплексною семантикою, може належати одразу до кількох груп, напр.: *to knife* є «простим інструментом», «дієсловом нарізання» та «дієсловом з прямою вказівкою на кухонну приналежність (ніж), за допомогою якого виконується дія» [24].

Виходячи з вище вказаних причин, можна впевнитися, що якою б повною класифікація не була, повторів уникнути не вдасться, причиною цього є також багатозначність слів та авторське вживання лексичних одиниць [62].

У своїх роботах В. А. Белошапкова та Е. В. Макаренко зважають на спосіб використання інструмента. На основі цього лінгвісти виділяють просторово орієнтовані та неорієнтовані інструменти, при цьому останні мають підгрупи рухомих/не рухомих.

Висновки до розділу 1

1. Об’єктом дослідження лексичної семантики вважається слово, яке складається з лексичного значення та будь-яких інших видів інформації, котрі може містити лексема. Розглядаючи слово в рамках його семантичної структури, прийнято розмежовувати терміни: лексема – «слово» з усіма його

значеннями; семема, або лексико-семантичний варіант – окреме значення лексем.

2. Структура дієслова складається з внутрішньої (морфеми) та зовнішньої (типи словоформ, які виступають основними компонентами предикативних і номінативних сполучень). Морфеми вважаються характерними показниками граматичних категорій дієслова, в той час як словоформи відображають значення цих категорій у будові словосполучень.

3. Як правило, морфема характеризується кількома способами вираження, які, відповідно до фонологічної чи морфологічної ситуації або стилістики, виражається морфами. Вважається, що усі варіанти однієї морфеми – її рівноправні представники.

4. Дієслово має складну систему граматичних форм. Причиною такої різноманітності є синтаксичні ролі, в яких воно виступає, однією з головних є роль присудка. Безсумнівно, воно є центром значеннєвого висловлювання і на ньому базується побудова речення, що відбивається у вербоцентричній теорії, яка ставить дієслово в основу будь-якої ситуації і визначає, які частини мови будуть використані наряду з ним для формування речення.

5. Категорія інструментальності є однією з найбільш обговорюваних лінгвістичних проблем, адже інструментальність є мовною універсалією, яка однаково сприймається носіями будь-якої мови. Інструментальна сема позначає використання будь-якого інструмента для виконання дії. В рамках даного дослідження дієслова-інструменти поділяються на інструменти-артефакти та інструменти-соматизми.

РОЗДІЛ 2

ТИПИ ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ ТА ЇХНЯ СЕМАНТИКА

2.1 Семантична своєрідність інструментів-артефактів (ІА)

Наразі багато вчених звертають увагу на діалог культур. Із точки зору сучасної семіології, взаємодія культур – це перекодована інформація з мов культури одного народу на мови культур іншого. Для вивчення будь-якої мови необхідно ознайомитися з її культурою та мовними кодами. За визначенням Ю. М. Лотмана [55], під культурним кодом ми розуміємо систему образів, що відноситься до будь-якої культурної області або артефакти культури, що виступають в знаковій функції.

У ході розвитку цивілізації розширялося поле діяльності людини, все частіше виникала необхідність модернізації вже наявних інструментів та створення принципово нових одиниць [55]. Саме тому створювалася і лексика на позначення тих чи інших об'єктів загального вжитку.

Зіставний аспект дослідження передбачає використання методу компонентного аналізу, який є методом дослідження змістовної сторони значущих одиниць мови, та має на меті розкласти значення ЛО на мінімальні семантичні складові (сміслові елементи). Метод компонентного аналізу вперше використаний в 1950-х рр. як інструмент семантичного опису лексики (терміни спорідненості, наприклад, *батько*, *дочка*, *племінник* і т.п.). Він заснований на гіпотезі про те, що значення кожної одиниці мови складається з семантичних компонентів (сем) і що словниковий склад мови може бути описаний за допомогою порівняно невеликого числа семантичних ознак. Метод компонентного аналізу перегукується з ідеями і принципами фонології Н. С. Трубецького, а також виявляє тісний зв'язок з системно-парадигматичні уявленнями про мову, зокрема з теорією поля, зміцнюючи її інструментально-методичну базу. На основі методу компонентного аналізу семантичне поле визначається як ряд слів, об'єднаних загальною (інтегральною) семантичною

ознакою і розрізняються мінімум однією диференційною ознакою. Загальні і диференціальні ознаки, на ряду із словами, що їх містять у своїй структурі, утворюють певні ієрархічні структури (порівнюють інтегральну ознаку «спорідненість» і диференціальні ознаки «стать», «покоління», «ступінь спорідненості» в семантичному полі спорідненості). Найбільш частотні семантичні ознаки, як, наприклад, сема «стать», що входить не тільки до складу термінів спорідненості, а й в більш широкий розряд слів із загальною ознакою одухотвореності, часто набувають універсальний характер, будучи представленими (по-різному) у багатьох або у всіх мовах.

Характер компонентного складу лексичного значення залежить від ступеня конкретності (абстрактності) поняття, що виражається конкретним словом. Серед компонентів предметно орієнтованих слів (так званих, денотативів типу «слон», «грач», «береза») значно підвищується роль індивідуальних (унікальних) ознак, що характеризують тільки дане слово (наприклад, сему «наявність хобота» у слова «слон»), а також зростає ймовірність збігу змісту семантичної ознаки слова і ознаки позначуваного ним предмета. На цій підставі деякі вчені відносять компонентний аналіз денотативів до області позамовної семантики.

Застосування методу компонентного аналізу в синтагматиці виявляє ряд закономірностей функціонування слів у мові: правила складання лексичних значень Ю. Д. Апресян [6; 7; 8], правила семантичних узгодження В. Г. Гак [17] та ін. На їх основі встановлюються, зокрема, умови правильного підбору слів в словосполученні в залежності від наявності загальної семи, відсутності (погашення) суперечливих сем в одній з частин словосполучення та ін. При цьому повтор сем виступає як важливе конструктивний засіб побудови мови, подібне за функцією іншим синтагматичним засобам мови.

Метод компонентного аналізу застосовується також в граматиці. У мовознавстві робляться спроби компонентного аналізу простих і складних речень В. Г. Гак [17]. Удосконалюються існуючі і розробляються нові прийоми

і методи виявлення семантичних ознак: методи лінгвістичного експерименту, що беруть початок від ідей Л. В. Щерби і О. М. Пешковського, методи опозиції і комбінаторики (Т. П. Ломтев), компонентного синтезу (А. М. Кузнєцов), варіювання синтагматичної сполучуваності слів (Ю. Д. Апресян [6–8] та ін.), методи словникових дефініцій (Ю. Н. Караулов та ін.), семантичні інтерпретації, а також психолінгвістичні експериментальні прийоми дослідження [10; 47].

Оскільки дане дослідження сконцентроване на інструментах-артефактах, необхідно навести визначення цих понять, з метою подальшої їх класифікації.

Інструмент (лат. *instrumentum* ‘знаряддя’) – технологічне оснащення (знаряддя або пристрій), які в процесі праці безпосередньо стикаються з предметом праці з метою зміни чи контролю його форми, стану, властивостей тощо [68]. Виходячи з цього визначення, інструментальним можна назвати дієслово, що містить у своєму визначенні сему технологічного оснащення, що використовують для здійснення певного процесу.

Артефакт (лат. *artefactum* ‘штучно зроблений’) – будь-який об’єкт, створений або модифікований людьми [71]. В даному дослідженні «артефактом» називається предмет, за допомогою якого виконується дія. У цьому випадку інструментальна ситуація виглядатиме так: X (каузатор, людина) каузує Y (об’єкт / інструмент) мати/ не мати /робити Z.

Наступні приклади ілюструють подані вище факти:

(1) англ. *The boys were skating on the ice* [73] ‘Хлопці каталися на ковзанах по льоду’.

To skate «move on ice skates or roller skates in a gliding fashion» [73] ‘рухатися плавно пересуваючись на ковзанах чи роликах’. Даний інструмент-артефакт уточнює спосіб пересування (на ковзанах) та дозволяє уникнути використання конструкцій, що значно спрощує структуру речення та економить час.

(2) англ. *I depilated my legs* [73] ‘Я продепілювала мої ноги (тобто видалила волоссяний покрив з ніг)’.

To depilate «remove the hair from» [73] ‘видаляти волосся з чогось’. Дієслово показує за допомогою якого інструмента виконувалася дія.

(3) англ. *Barbara had telephoned the news* [73] ‘Барбара надіслала новини телефоном’.

*To telephone*₂ «send (a message) by telephone» [73] ‘надсилати повідомлення по-телефону’. Тобто телефон використовується як засіб або інструмент для виконання дії : надсилання повідомлення в даному випадку.

(4) укр. *Замісила [бабуся] і скачала коржик, посадила в піч спектись* [71].

Скачувати «вирівнюючи, припліскуючи тісто качалкою, надавати йому певної форми» [71]. Видно, що і в українській мові наявні приклади інструментальних дієслів. Конкретно ця ЛО *скачувати* демонструє використання інструменту, тут це качалка, для роботи з тістом.

(5) укр. *Настя схопила свою лопату і так ретельно почала скребти боки канами, що земляні бризки летіли врозтіч* [71].

Скребти «проводити по якій-небудь поверхні чим-небудь гострим, жорстким, дряпаючи або зачіплюючи» [71].

ІД демонструє використання гострого предмету (лопати) для виконання дії, описаної у текстовому прикладі.

Аналіз мовного матеріалу дозволяє побачити, що інструменти-артефакти можуть мати підгрупи: дієслова з а) прямою та б) не прямою вказівками на інструмент. Загальна кількість ІА в англійській мові становить 110 лексичних одиниць, з них 34 ЛО (30%) містять пряму вказівку на інструмент, а 76 ЛО (70 %) мають не пряму вказівку. Українські ІА нараховують 92 ЛО, з яких 17 (18%) з прямою та 76 (82%) з не прямою вказівками на інструмент виконання дії. (див. рис. 2.1).

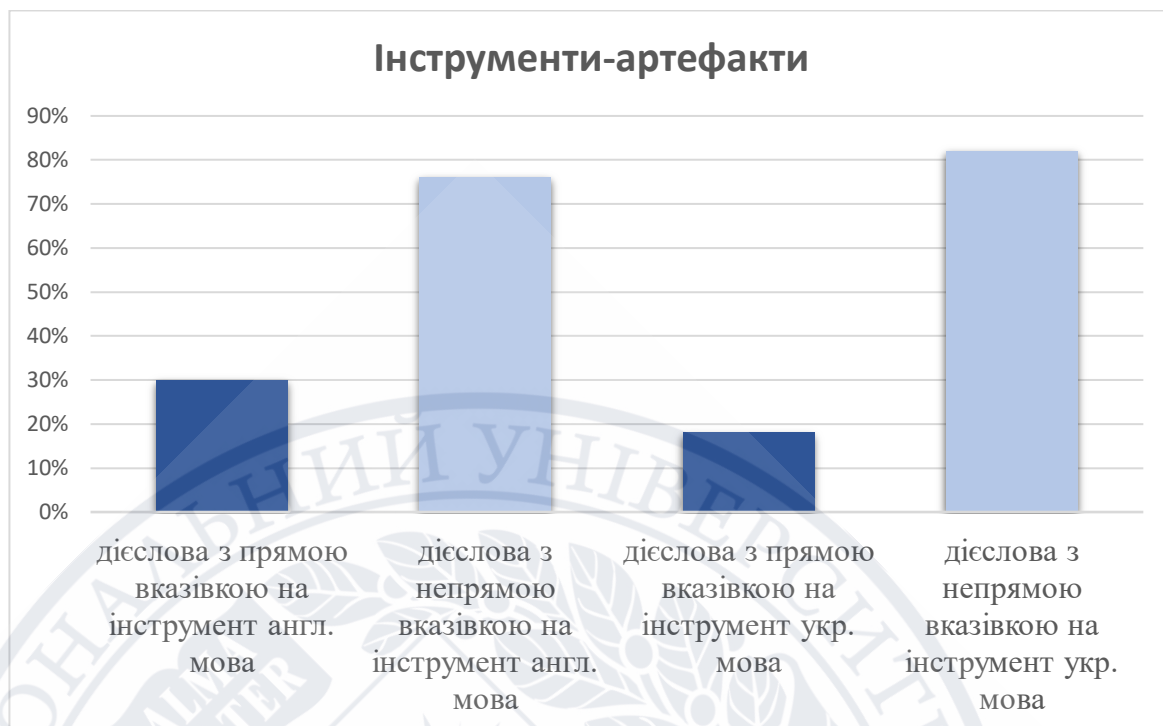

Рис. 2.1 Кількісна характеристика інструментів-артефактів

2.1.1 У процесі подальшого вивчення виявилось, що всі інструменти-артефакти (з прямою та не прямою вказівками на інструмент) можна поділити на підгрупи. Вони формуються, насамперед, за принципом сфери їхнього використання.

2.1.1.1 «Щоденне використання» ця група є найбільш продуктивною та налічує 45 одиниць (з них 19 – з прямою вказівкою і 26 з не прямою вказівкою на інструмент) в англійській мові та 48 одиницю (з них 7 – з прямою вказівкою і 41 з не прямою вказівкою на інструмент).

2.1.1.1.1 *to shower* «wash oneself in a shower» [73] ‘митися в душі’.

(6) англ. *She showered and went down to breakfast* [73] ‘Вона помилася в душі та спустилася до сніданку’.

За допомогою даного дієслова уточнюється спосіб виконання процедури миття.

2.1.1.1.2 *to fry* « to cook something in hot fat or oil; to be cooked in hot fat or oil» [73] ‘готувати щось у гарячому жирі чи олії; бути приготовленим у гарячому жирі чи олії’.

(7) англ. *We had fried chicken for dinner* [73] ‘Ми посмажили курку на вечерю’.

Приготування курки відбулося за допомогою жиру чи олії, тобто ІД вказує на спосіб приготування їжі.

2.1.1.1.3 *милити* «натирати милом, змоченим у воді, або покривати себе мильною піною» [71].

(8) укр. Він довго намилюється, обличчя в нього, вуха і шия в білій піні.

ІД демонструє пряму вказівку на використання мила, як інструмента для виконання дії миття.

2.1.1.1.4 *різати* «чим-небудь, переважно гострим, розділяти щось на частини, подрібнювати або відокремлювати частину від цілого» [71].

(9) укр. *Кухарка поналивала в миски борщу, шафар став із ножем до кулеші й почав ним різати по шматкові для кожного робітника.*

ІД вказує на використання чогось гострого у процесі виконання проілюстрованої дії, проте сам предмет виступає додатком у текстовому прикладі, тобто він вказаний окремо.

2.1.1.2 «Канцелярське приладдя» до цієї групи належить 21 одиниці в англійській мові (5 ЛО з прямою і 16 ЛО з непрямою вказівками на інструмент) та 4 одиниці в українській мові (1 ЛО з прямою та 3 з непрямою вказівками на інструмент). Прикладами служать такі лексеми :

2.1.1.2.1 *to glue* «fasten or join with or as if with glue» [73] ‘скріплювати або з’єднувати щось клеєм, або чимось схожим на клей’:

(10) англ. *The wood is cut into pieces which are then glued together* [73] ‘Деревина розрізається на шматочки, які потім склеюються разом’

2.1.1.2.2 *to tape* «fasten or attach (something) with adhesive tape» [73] ‘скріплювати чи прикріплювати щось клейкою стрічкою’:

(11) англ. *A note taped to the fridge* [73] ‘Записка приклеєна до холодильника’.

2.1.1.2.3 *малювати* «зображувати кого-, що-небудь на площині олівцем, пером, фарбами тощо»:

(12) укр. *Вміла [Мелася] і цвіточки малювати, мов живі* [71].

Із дефініції стає зрозуміло, що дієслово можна зарахувати до числа ІД, проте, з самого текстового прикладу не ясно яким саме артефактом виконується дія.

2.1.1.3 «Пересування» 11 лексем з прямою вказівкою на інструмент належать до цієї групи в англійській мові та 12 лексем з непрямою вказівкою на інструмент в українській мові. Вони вживаються на позначення артефактів за допомогою яких здійснюється переміщення з однієї точки в іншу. Сюди відносять такі лексичні одиниці як :

2.1.1.3.1 *to sail* «travel in a boat with sails, especially as a sport or recreation» [73] ‘подорожувати у човні з вітрилами, особливо у спорті чи на тренуванні’:

(13) англ. *Ian took us out sailing on the lake* [73] ‘Ян взяв нас поплавати на човні (під вітрилами) по озеру’.

Дана лексема відноситься до тих, у яких не має прямої вказівки на інструмент, не зважаючи на це з контексту стає цілком зрозуміло який саме «артефакт» використовується для виконання дії.

2.1.1.3.2 *to sledge* «travel or slide downhill over snow on a sledge» [73] ‘пересуватися чи спускатися з гори по снігу на санках’:

(14) англ. *Children built snowmen and went sledging* [73] ‘Діти зліпили сніговика і пішли кататися на санках’.

2.1.1.3.3 *їхати* «рухатися, переміщатися в певному напрямку водою або суходолом за допомогою яких-небудь засобів пересування» [71]:

(15) укр. *Їхав Кармель далі та все тільки оглядавсь на село Лани* [71].

(16) укр. *Назустріч їхала валка саней із хмизом* [71].

Текстові приклади демонструють використання однієї ЛО, проте, у прикладі 13 сам спосіб пересування не відомий, тоді як у прикладі 14 – це сани.

2.1.1.4 «Кухонні приладдя» група налічує 33 ЛО в англійській (7 із прямою та 26 з непрямою вказівками на інструмент) та 23 ЛО в українській мові (6 із прямою та 17 з непрямою вказівками на інструмент), до яких належить, наприклад:

2.1.1.4.1 *microwave* «to cook food in a microwave oven» [73] ‘готувати у мікрохвильовій печі’:

(17) англ. *The beans can be microwaved* [73] ‘Боби можна приготувати у мікрохвильовці’.

2.1.1.4.2 *to cut* «divide into pieces with a knife or other sharp implement» [73] ‘ділити на частини ножем чи гострим інструментом’:

(18) англ. *Cut the beef into thin slices* [73] ‘Поріж яловичину на шматочки’.

2.1.1.4.2 *сіяти* «пропускаючи що-небудь через сито, решето і т. ін., відокремлювати менші часточки від більших, очищати від сторонніх домішок» [71]:

(19) укр. *У коморі сіє наша наймичка муку та й співає* [71].

ІД демонструє пряму вказівку на інструмент, за допомогою якого виконується дія – сито.

2.1.1.4.3 *шаткувати* «різати на тонкі довгі смужки (переважно капусту)» [71]:

(20) укр. *Дівчинонька кропиву шаткує, а за нею дитина рачкує* [71].

ЛО уточнює спосіб нарізки кропиви, а саме – на тонкі довгі смужки.

2.1.1.5 «Знаряддя вбивства» сюди належать дієслова для позначення ситуацій особливого ризику, чисельність яких є 5 лексеми з прямою і 1 з непрямою вказівкою на інструмент в англійській мові та 11 ЛО з непрямою вказівкою на інструмент в українській мові. Ця група ілюструється за допомогою таких дієслів:

2.1.1.5.1 *to gas* «kill or harm by exposure to gas» [73] ‘вбивати або ранити когось газом’:

(21) англ. *My son was gassed at Verdun* [73] ‘Мій син був отруєний газом у Вердені’.

2.1.1.5.2 *to gun* «gun someone down, shoot someone with a gun» [73] ‘вбивати когось з пістолета’:

(22) англ. *They were gunned down by masked snipers* [73] ‘Вони були вбиті замаскованими снайперами’.

2.1.1.5.3 *убивати* «позбавляти життя (ударом чого-небудь, вогнепальною або холодною зброєю і т. ін.); умертвляти» [71]:

(23) укр. *Ахіллес тоді зовсім не знав, кого він убивав* [71].

2.1.1.5.4 *заколоти* «убити, встромивши в тіло вістря холодної зброї» [71]:

(24) укр. *Чи ви те чули, сестри? Мій Гектор, кажуть, заколов Патрокла* [71].

2.1.1.6 Останньою є група з 20-ти дієслів в англійській мові та 16-ти дієслів в українській мові, які не належать до жодної з вище вказаних груп. Сюди відносяться лексеми, серед яких :

2.1.1.6.1 *to scratch* «with object score or mark the surface of (something) with a sharp or pointed object. no object» [73] ‘дряпати чи позначати поверхню чогось чимось гострим, або загостреним’:

(25) англ. *He scratched at a stain on his jacket* [73] ‘Він пошкрябав пляму на своїй куртці’.

2.1.1.6.2 *to shear* «cut off (something such as hair, wool, or grass), with scissors or shears» [73] ‘зрізати (наприклад, волосся, шерсть чи траву) ножицями чи великими ножницями’:

(26) англ. *Her long fair hair had been shorn* [73] ‘Її довге волосся підстригли’.

2.1.1.6.3 *ампутовати* «робити ампутацію чого-небудь; вирізувати, відтинати» [71]:

(27) укр. *В боях на Дніпрі Еріху розтрито ліву руку, їй довелося ампутувати майже по лікоть* [71].

Із дефініції ІД видно, що лексема *вирізувати*, використана у ній, має значення «чим-небудь, переважно гострим, розділяти щось на частини,

подрібнювати або відокремлювати частину від цілого», тому можна зробити висновок, що дія у текстовому прикладі виконувалася за допомогою гострого інструмента.

Із цієї класифікації видно, що найбільшу групу складають дієслова, що використовуються у повсякденному житті, що є достатньо логічно, адже людина у повсякденному житті використовує слова на позначення предметів, що її оточують. На таблиці 1 видно яким саме є співвідношення поданих вище груп.

Таблиця 2.1

Семантика інструмента в дієсловах
із вказівкою на використання інструмента-артефакта

Мови	Англійська мова		Українська мова	
Тип інструментів-артефактів, відповідно до сфери їхнього використання	Кількість (%)	Приклади	Кількість (%)	Приклади
Щоденне використання	45 (33)	<i>to shampoo</i> ‘мити голову шампунем’ <i>to fry</i> ‘готувати щось у гарячому жирі чи олії; бути приготовленим у гарячому жирі чи олії’	26 (28)	<i>різати, милити</i>
Кухонне приладдя	33 (24)	<i>to knife</i> ‘різати ножем’ <i>to cut</i> ‘ділити на частини ножем чи гострим інструментом’	23 (25)	<i>сіяти, шаткувати</i>
Канцелярське приладдя	21 (15)	<i>to glue</i> ‘скріплювати або з’єднувати щось клеєм, або чимось схожим на клей’	4 (5)	<i>малювати</i>
Пересування	11 (8)	<i>to sledge</i> ‘кататися на ковзанах’ <i>to sledge</i> ‘пересуватися чи спускатися з гори по снігу на санках’	12 (13)	<i>їхати, летіти</i>
Знаряддя вбивства	5 (4)	<i>to gun</i> ‘вбивати когось з пістолета’ <i>to gun</i> ‘вбивати когось з пістолета’	11 (12)	<i>убивати, заколотити</i>
Несортовані	20 (16)	<i>to pinch</i> ‘щипати’ <i>to shear</i> ‘зрізати (наприклад, волосся, шерсть чи траву) ножицями чи великими ножицями’	16 (17)	<i>ампутовати</i>
Всього	135 (100)		92 (100)	

2.1.1.2 Аналіз інструментів-артефактів, дає змогу навести ще одну класифікацію, яка базується на функції дієслова. В ході розподілу вдалося виділити 8 підгруп. Варто зазначити, що до уваги беруться ІД з прямою та непрямою вказівками на інструмент, загальна кількість вибірки становить 135 ЛО в англійській та 92 в українській мові. Частина ІД, які не підлягають класифікації виділено в окрему підгрупу та враховано в остаточні підрахунки, їх число становить 22 ЛО (17%) в англійській мові та 21 (20%) в українській мові.

2.1.1.2.1 «ІД з функцією обробки продуктів». Ця підгрупа налічує 33 (26%) ЛО в англійській мові та 31 ЛО в українській мові (33%), які використовуються для позначення процесів, які людина може виконувати в процесі приготування їжі. Сюди належать:

2.1.1.2.1.1 *to stir* «to move a liquid or substance around, using a spoon or something similar, in order to mix it completely» [73] ‘перемішувати рідину чи суміш, використовуючи ложку, чи щось подібне, для того, щоб повністю їх змішати’:

(28) англ. *The vegetables are stirred into the rice while it is hot* [73] ‘Овочі замішуються з рисом, поки він ще гарячий’.

ІД вказує на спосіб додавання овочів у гарнір (шляхом перемішування ложкою чи чимось схожим).

2.1.1.2.1.2 *to scramble* «to cook an egg by mixing the white and yellow parts together and heating them, sometimes with milk and butter using a fork or etc.» [73] ‘Готувати яйце, змішуючи виделкою чи сходям інструментом, жовтки та білки та підігрівуючи їх, інколи з молоком чи маслом’:

(29) англ. *Three months ago I couldn't scramble eggs* [73] ‘Три місяці тому я не вміла збивати яйця’.

ЛО пояснює спосіб та процес приготування яєшні, шляхом збивання його.

2.1.1.2.1.3 *пекти* «готувати їжу, нагріваючи, прокалюючи на вогні або на жару (у печі, в духовці і т. ін.)» [71]:

(30) укр. *Видно, що Ганна млинці пекла, бо й ворота в тісті* [71].

2.1.1.2.1.4 *ферментувати* «використовувати ферменти для формування певних характеристик сировини, напівфабрикатів, готової продукції» [71]:

(31) укр. *Ферментувати капусту можна великими шматками або нашатковану* [4].

2.1.1.2.1 «ІД з функцією відділення частини від цілого». Сюди належать 30 ІД (22% від загальної вибірки) в англійській мові та 13 ЛО в українській мові (12% від загальної вибірки). До цієї підгрупи слід відносити такі дієслова, як:

2.1.1.2.2.1 *to shave* «cut (hair) off with a razor» [73] ‘відрізати щось (волосся) бритвою’. Текстовим прикладом для вище вказаної лексеми, можна вважати наступний:

(32) англ. *The nurse washed and shaved him* [73] ‘Медична сестра помила та поголила його’.

ЛО вказує на процедуру гоління, яка здійснюється за допомогою бритви.

2.1.1.2.2.2 *to sever* «to cut something into two pieces; to cut something off something» [73] ‘розрізати щось на два шматки; відрізати щось від чогось’:

(33) англ. *His hand was severed from his arm* [73] ‘Його кисть була відділена від всієї руки’.

Наведене ІД підкреслює, що інцидент/маніпуляція стався саме через втручання гострого інструмента.

2.1.1.2.2.3 *розпилювати* «розрізувати пилкою або напилком на частини (дерево, метал і т. ін.)» [71]:

(34) укр. *Спиляли [хлопці] старого осокора, привезли у двір, і Тимко з Прокопчуком розпилювали його* [71].

2.1.1.2.2.4 *колоти* «розсікати, роздрібнювати що-небудь тверде на частини»:

(35) укр. *На дровітні колоддя кололи, у дрова рубали* [71].

2.1.1.2.3 «ІД з функцією очистки дому, поверхності чи тіла». Підгрупа складається з 12 ЛО (9%) в англійській мові та 12 ЛО (12%) в українській мові

та стосується ІД, які вказують на різні способи прибирання чи приведення до ладу тих чи інших речей, а також і людини. Тут можна навести такі приклади:

2.1.1.2.3.1 *to sweep* «to clean a room, surface, etc. using a broom» [73]

‘прибирати у кімнаті, на поверхності тощо, використовуючи мітлу чи віник’:

(36) англ. *Chimneys should be swept regularly*[73] ‘Димоходи слід прочищати регулярно’.

ІД демонструє, що дія (чистка димоходу) повинна бути виконана саме інструментом, схожим на віник чи мітлу.

2.1.1.2.3.2 *to soap* «to rub yourself/somebody/something with soap» [73]

‘натирати себе/когось/щось милом’:

(37) англ. *She soaped her face* [73] ‘Вона натерла обличчя милом’.

ЛО має функцію очищення обличчя за допомогою інструмента, мила.

2.1.1.2.3.3 *витирати* «робити що-небудь сухим або чистим, стираючи щось з його поверхні (рукою, ганчіркою тощо)» [71]:

(38) укр. *Дівчина схопила ганчірку й похапцем витерла стіл* [71].

2.1.1.2.3.4 *мити* «очищати від бруду водою, водою з милом або іншою рідиною» [71]:

(39) укр. *Скрізь порання: печуть [молодиці], варять, мимітають, миють...* [71].

2.1.1.2.4 «ІД з функцією прикріплення». Від загальної вибірки 11 лексем (8%) в англійській мові та 10 ЛО (11%) в українській мові можна віднести до цієї категорії.

2.1.1.2.4.1 *to pin* «to attach something onto another thing or fasten things together with a pin, etc.»[73] ‘прикріпити одну рід до іншої шпилькою, тощо’:

(40) англ. *She pinned the badge onto her jacket* [73] ‘Вона приколола бейдж на своєму жакеті’.

ІД демонструє той факт, що бейдж був прикріплений до одягу за допомогою шпильки.

2.1.1.2.4.2 *to screw* «fasten or tighten with a screw or screws» [73] ‘прикріплювати чи натягувати щось шурупом чи шурупами’:

(41) англ. *Screw the hinge to your new door* [73] ‘Прикріпи петлю до твоїх нових дверей’.

ЛО вказує на спосіб прикріплення петлі, а саме шляхом використання шурупа для виконання цієї дії.

2.1.1.2.4.3 *пришивати*₁ «шиючи, прикріплювати що-небудь за допомогою ниток, дратви і т. ін.» [71].

(42) укр. *Мати накриває Марусі голову серпанком. Старша дружка пришиває молодому до шапки стрічки...* [71]

2.1.1.2.4.4 *пришивати*₂ «прикріплювати, прибиваючи цвяхами» [71]:

(43) укр. *Свекор, як бритвою, зняв тонку стружку з дошки, приставив її до місця, витяг з кишені іржавий гвіздок і з двох ударів обухом пришив дошку куди слід* [71].

Ідентичні ІД, у текстових прикладах 36 та 37, демонструють різні способи прикріплення кількох частин, якщо у першому воно відбувається методом пришивання, то у другому – за допомогою цвяхів.

2.1.1.2.5 «ІД з функцією руху/пересування». До цієї підгрупи зараховується 11 лексем (8%) в англійській мові та 12 ЛО (12%) в українській мові. Вона поділяється на свої підкатегорії, а саме: пересування на суші та у воді.

2.1.1.2.5.1 До підкатегорії «пересування на суші» віднесемо 10 ЛО в англійській мові та 10 ЛО в українській мові, зокрема:

2.1.1.2.5.1.1 *to ski* «travel over snow on skis» [73] ‘пересуватися по снігу на лижах’:

(44) англ. *They skied down the mountain* [73] ‘Вони спустилися з гори на лижах’.

Як видно з текстового прикладу, ІД вказує на спосіб пересування людей: використовуючи лижі.

2.1.1.2.5.1.2 *кататися* «їздити на чому-небудь або в чомусь для розваги, для вправ» [71]:

(45) укр. *Ївга та Яринка йшли на Донець. Там на ковзанах катались хлопці й дівчата, і було дуже весело* [71].

2.1.1.2.5.2.1 Друга підкатегорія налічує всього 1 лексему в англійській мові – *to sail* ‘плавати під вітрилами’, приклад якої вже було наведено раніше у роботі, та 2 лексеми в українській мові.

2.1.1.2.5 *плисти* «пересуватися у воді або по воді в якомусь напрямку за допомогою певних рухів тіла, спеціальних органів чи знарядь» [71]:

(46) укр. *Ото було, як опівночі, то й плывуть човни Дніпром* [71].

2.1.1.2.6 «ІД з функцією утворення мітки/ залишення сліду». Сюди належать лексичні одиниці, у дефініції котрих, можна прослідкувати опис процес утворення певної позначки, шкрібка чи розрізу, утвореного одним різким ривком. Ця підгрупа налічує 7 ЛО (5%) в англійській мові та 3 ЛО (3%) в українській мові. Наприклад:

2.1.1.2.6.1 *to slash* «to make a long cut with a sharp object, especially in a violent way» [73], ‘зробити довгий надріз гострим інструментом, особливо різко чи жорстоко’:

(47) англ. *Someone had slashed the tyres on my car* [73] ‘Хтось прорізав шини моєї машини’.

ЛО вказує на процес прорізання шини саме чимось гострим.

2.1.1.2.6.2 *to notch* «to cut a notch in (something)» ‘надрізати мітку на чомусь’. Дана лексема має і інше значення «to record (a score or similar) by making notches on something» [73] ‘рахувати (бали чи щось подібне), утворенням міток на чомусь’:

(48) англ. *The tribe’s hunters notch their kills by notches on each’s axe’s handle* [73] ‘Мисливці племені рахували свої вбивства мітками на кукоядках сокир одне одного’.

ІД вказує на спосіб підрахунку числа здобичі, роблячи мітки на дереві гострим інструментом.

2.1.1.2.6.3 *скребити* «проводити по якій-небудь поверхні чим-небудь гострим, жорстким, дряпаючи або зачіплюючи» [71]:

(49) укр. *Запанувала мовчанка, тільки чути було, як постогнує Огоньков і скребе бритвою Чумаченко* [71].

2.1.1.2.7 «ІД з функцією шліфування». Підгрупа складається з 7 ЛО (5%) в англійській мові та 2 ЛО (2%) в українській мові на позначення процесу розгладження поверхні шляхом шліфування, здирання чи тертя. Наприклад,

2.1.1.2.7.1 *to sandpaper* «to make (something) smooth by rubbing it with sandpaper» [73] ‘робити щось гладким, використовуючи наждачний папір’:

(50) англ. *The only reliable cure for it is to sandpaper off the damaged surface of the plywood* [73] ‘Єдиний шлях позбутися від цього – відшліфувати пошкоджену поверхню фанери наждачним папером’.

ЛО вказує на спосіб зняття шпалерами, шляхом здирання їх за допомогою інструмента.

2.1.1.2.7.2 *шліфувати* «обробляти поверхню металу, дерева, скла і т. ін. абразивними матеріалами для надання їй гладкості, точних розмірів, певної форми тощо» [71]:

(51) укр. *Камінь-самоцвіт на гранувальній фабриці шліфують, грані наносять, щоб заблищав він, як веселка* [71].

2.1.1.2.8 «Несортовані ІД». Остання підгрупа, що складається з 26 ЛО (17%) в англійській мові та 21 (20%) ЛО в українській мові. Усі лексеми різнотипні та не мають спільних однак для утворення тієї чи іншої групи.

2.1.1.2.8.1 *to comb* «to pull a comb through your hair in order to make it neat» [73] ‘рухати гребінцем по волоссю, щоб зробити його акуратним’:

(52) англ. *Don't forget to comb your hair!* [73] ‘Не забудь розчесати своє солося’.

ІД містить пряму вказівку на інструмент, за допомогою якого відбувається дія. В даному випадку це –гребінець.

2.1.1.2.8.2 *to wire* «to connect a building, piece of equipment, etc. to an electricity supply using wires» [73] ‘під’єднувати будівлі, оснащення, тощо до електропостачання, використовуючи проводи’:

(53) англ. *Make sure the plug is wired up correctly* [73] ‘Переконайтесь, що штепсель правильно підключений’.

ЛО ілюструє спосіб підключення штепселя, використовуючи провід.

2.1.1.2.8.3 *прасувати* «вирівнювати, вигладжувати гарячою праскою (одяг, тканину і т. ін.)»:

(54) укр. *Біля хати на дерев'яному столику Оксана старанно прасує білу сорочку* [71].

Отримані результати продемонстровані у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Характеристика інструментальних дієслів із вказівкою на виконувану ними функцію

Мови	Англійська мова		Українська мова	
Типи дієслів	Кількість (%)	Приклади	Кількість (%)	Приклади
ІД з функцією обробки продуктів	33 (26)	<i>to stir</i> ‘перемішувати рідину чи суміш, використовуючи ложку, чи щось подібне, для того, щоб повністю їх змішати’	31 (30)	<i>пекти, ферментувати</i>
ІД з функцією відділення частини від цілого	30 (22)	<i>to shave</i> ‘відрізати щось (волосся) бритвою’	13 (12)	<i>колоти, розпилювати</i>
ІД з функцією очистки дому, поверхності чи тіла	12 (9)	<i>to sweep</i> ‘прибирати у кімнаті, на поверхності тощо, використовуючи мітлу чи віник’	12 (12)	<i>мити, витирати</i>
ІД з функцією прикріплення	11 (8)	<i>to pin</i> ‘прикріпити одну рід до іншої шпилькою, тощо’	10 (11)	<i>пришивати</i>
ІД з функцією руху/пересування	11 (8)	<i>to ski</i> ‘пересуватися по снігу на лижах’	12 (12)	<i>плисти</i>

Продовження Табл.2.2

1	2	3	4	5
ІД з функцією утворення мітки/залишення сліду	7 (5)	<i>to slash</i> ‘зробити довгий надріз гострим інструментом, особливо різко чи жорстоко’	3 (3)	<i>скребти</i>
ІД з функцією шліфування	7 (5)	<i>to scrape</i> ‘забирати (верхній шар, наприклад) з поверхні сильними шкрібками загостреного чи грубого (жорсткого) інструмента’	2 (2)	<i>шліфувати</i>
Несортовані ІД	26 (17)	<i>to comb</i> ‘рухати гребінцем по волосся, щоб зробити його акуратним’	21 (20)	<i>прасувати</i>
Всього	137 (100)		104 (100)	

Варто зазначити, що загальна кількість інструментів-артефактів –110 ЛО, проте, цифра 137 у поданій вище класифікації вказує на те, що одне і те ж дієслово використовувалося у різних групах, зважаючи на його дефініцію, наприклад, таким словом є ІД англ. *to peel* ‘знімати верхній шар фруктів/овочів’. Очевидно, що лексема відноситься одночасно як до групи «ІД з функцією відділення частини від цілого», так і до групи «ІД з функцією обробки продуктів». Таке саме явище характерне і для української мови, де загальна кількість ІА становить 93 ЛО. Тут, наприклад, лексема укр. *скребти* можна віднести як до групи «ІД з функцією відділення частини від цілого», так і до групи «ІД з функцією обробки продуктів» та до «ІД з функцією утворення мітки/ залишення сліду».

2.1.2 Наступна класифікація базується на семантиці інструмента, за допомогою якого виконується дія, означувана ІД, тобто, до уваги беруться лише лексеми з прямою вказівкою на інструмент. Варто зазначити, що 9 лексем, 11% вибірки в англійській мові та 2 лексеми, 11 % в українській мові не належать до жодної з груп і наразі не підлягають класифікації, напр.: англ. *to manufacture* ‘виготовляти щось грандіозне / велике за допомогою приладдя’, укр. *солити*. Вони об’єднані в остаточну групу.

Основний корпус дослідження (76 лексем на позначення ІД з прямою вказівкою на інструмент виконання дії в англійській мові та 17 лексем в українській мові) можна розподілити на 5 підгруп, які формуються, насамперед, за принципом конкретизації інструмента-артефакта, за допомогою якого виконується дія.

2.1.2.1 «ІД з семою використання столярських та будівельних інструментів». Ця група є найбільш репрезентативною і налічує 19 лексичних одиниць (ЛО), що складає 26% від загальної вибірки в англійській мові та 3 ЛО в українській мові (17%).

2.1.2.1.1 Прикладом такого ІД може слугувати лексема *to nail* «to fasten something to something with a nail or nails» [73] ‘фіксувати/прикріплювати щось до чогось цвяхом чи цвяхами’. Наприклад:

(55) англ. *I nailed the sign to a tree* [73] ‘Я прибив знак до дерева’.

За допомогою ІД у цьому випадку уточнюється не просто спосіб прикріплення «знаку», а і, власне, інструмент «цвях», за допомогою якого виконується дія.

2.1.2.1.2 *фарбувати* «покривати чи просочувати щось фарбою або речовиною, що містить фарбу» [71]:

(56) укр. *А се прийшла зо мною... дівчина, що в нас нитки фарбує* [71].

2.1.2.2 «ІД з семою використання побутових приладів та приладь». Група налічує 18 ЛО та складають 24% від загальної вибірки в англійській мові та 9 ЛО, 50% від вибірки в українській мові.

2.1.2.2.1 Сюди можна віднести ЛО на позначення інструментів, які людина використовує для свого повсякденного життя, наприклад: *to iron* «to use a heated iron to make clothing or fabric smooth» [73] ‘використовувати нагріту праску для розгладжування одягу чи тканини’. Наприклад:

(57) англ. *He was ironing when I arrived* [73] ‘Він прасував, коли я приїхав’.

Аналізоване ІД спрощує пояснення процесу, який виконує людина. За допомогою прямої вказівки на інструмент «праска» конкретизується спосіб та прилад виконання дії.

2.1.2.2.2 *пилососити* «очищувати щось пилососом» [71]:

(58) укр. *Іграшки необхідно пилососити, чистити або класти на ніч до морозильної камери, щоб зменшити кількість кліщів* [71].

2.1.2.3 «ІД з семою використання транспортних засобів». До цієї групи належать 13 ЛО (18%) в англійській мові, в українській мові ЛО з прямою вказівкою на інструмент не виявлено. Прикладом одиниць, які належать до цієї групи, може слугувати дієслово *to sail* «travel in a boat with sails, especially as a sport or recreation» [73] ‘подорожувати у човні з вітрилами, особливо у спорті чи на тренуванні’. Наприклад:

(59) англ. *Ian took us out sailing on the lake* [73] ‘Ян взяв нас поплавати на човні (під вітрилами) по озеру’.

Дана лексема демонструє безпосереднє залучення вітрил в якості інструмента дії.

2.1.2.4 «ІД з семою використання засобів гігієни та догляду за собою». Сюди належать 9 ІД, що складає 11% від загального корпусу вибірки в англійській мові та 1 ЛО (6%) в українській мові. Ця група ілюструється за допомогою дієслова *to shampoo* «to wash or clean hair, carpets, etc. with shampoo» [73] ‘мити чи чистити волосся, килими та ін. шампунем’. Наприклад:

(60) англ. *She shampooed her hair* [73] ‘Вона помила шампунем волосся’.

Наведене ІД підкреслює використання «шампуню» як інструмента виконання дії, а саме процедури миття голови.

В українській мові до цієї групи належить дієслово *милити*, дефініція якого вже була представлена у роботі.

2.1.2.5 «ІД із семою використання посуду». Найменш чисельна група, що налічує всього 8 одиниць та складає 10% від вибірки в англійській мові та 3 ЛО (16%).

2.1.2.5.1 Сюди відноситься дієслово *to spoon* «to lift and move food with a spoon» [73], ‘піднімати та переміщувати їжу ложкою’. Наприклад:

(61) англ. *She spooned the sauce over the chicken pieces* [73] ‘Вона розлила ложкою соус по шматочках курки’.

ЛО вказує, що саме «ложка» стала інструментом виконання даного процесу.

2.1.2.5.2 *мішати* «за допомогою мішалки, ложки і т. ін. перегортати, збовтувати, перемішувати що-небудь» [71]:

(62) укр. *Всипала я кукурудзяне борошно в окріп, мішаю ложкою мамалигу* [71].

Із метою унаочнення вище подані результати розподіляються у таблиці 2.3 наступним чином:

Таблиця 2.3

Семантика ІД з прямою вказівкою на інструмент

Мови	Англійська мова		Українська мова	
Типи дієслів	Кількість (%)	Приклади	Кількість (%)	Приклади
ІД з семою використання столярських та будівельних інструментів	19 (26)	<i>to nail</i> ‘фіксувати/прикріплювати щось до чогось цвяхом чи цвяхами’	3 (17)	<i>фарбувати</i>
ІД з семою використання побутових приладів та приладь	18 (24)	<i>to iron</i> ‘використовувати нагріту праску для розгладжування одягу чи тканини’	9 (50)	<i>пилососити</i>
ІД з семою використання транспортних засобів	13 (18)	<i>to sail</i> ‘подорожувати у човні з вітрилами, особливо у спорті чи на тренуванні’	0	—
ІД з семою використання засобів гігієни та догляду за собою	9 (11)	<i>to shampoo</i> ‘мити чи чистити волосся, килими та ін. шампунем’	1 (6)	<i>мити</i>
ІД із семою використання посуду	8 (10)	<i>to spoon</i> ‘піднімати та перемішувати їжу ложкою’	3 (16)	<i>мішати</i>
ІД, які не підлягають класифікації	9 (11)	<i>to comb</i> ‘рухати гребінцем по волоссю, щоб зробити його акуратним’	1 (11)	<i>прасувати</i>
Всього	76 (100)		17 (100)	

2.1.1 ІД з непрямою вказівкою на інструмент, загальною кількістю 34 ЛО в англійській мові та 76 ЛО в українській мові, також підлягають класифікації. Зокрема, виділяється 5 підгруп, серед яких:

2.1.2.1 «ІД з семою стрижки / підрізання». Підгрупа налічує 10 ЛО, що складає 29% від числа одиниць підгрупи в англійській мові та 7 ЛО (9%) в українській мові.

2.1.2.1.1 Сюди належать така лексема, як *to trim* «to cut away unnecessary parts from something» [73], ‘відрізати непотрібні частини чогось’. Наприклад:

(63) англ. *Trim any excess fat off the meat* [73] ‘Обріжте зайвий жир з м’яса’.

ЛО демонструє використання ІД з непрямою вказівкою на інструмент для опису процесу виконання дії «відділення жиру від м’яса».

2.1.2.1.2 *стригти* «ножицями, машинкою і т. ін. зрізувати, підрізувати (волосся, шерсть і т. ін.)» [71]:

(64) укр. *Посадили [Марину] на набиту сміттям підешітку, почали стригти довгу косу, мазати голову дьогтем, натикати пір’ям* [71].

2.1.2.2 «ІД з семою обробки продуктів». 7 ЛО (21%) в англійській мові, та 27 ЛО (36%) в українській мові належать до цієї підгрупи, серед них, наприклад,

2.1.2.2.1 *to boil* «when a kettle, pan, etc. is heated until the water inside it boils» [73], ‘коли чайник, кастрюлю та ін. нагрівають, доки вода в середині не закипить’. Наприклад:

(65) англ. *I’ll boil water and make some tea* [73] ‘Я закип’ячу воду та зроблю чай’.

ЛО вказує на використання чайника чи іншого посуду для кип’ятіння води.

2.1.2.2.2 *заправляти* «додавати яку-небудь приправу, спеції в їжу, в напій для надання їм кращих смакових якостей» [71]:

(66) укр. *Подаючи на стіл, борщ заправляють сметаною, змішаною з сирими жовтками, і посипають зеленню петрушки* [71].

2.1.2.3 «ІД з семою нарізки». Підгрупа налічує 6 ЛО (18%) в англійській мові та 7 ЛО (9%) в українській мові.

2.1.2.3.1 Сюди належить лексема *to shred* «to cut or tear something into small pieces» [73], ‘різати чи розривати щось на маленькі частини’. Наприклад:

(67) англ. *Serve the fish on a bed of shredded lettuce* [73] ‘Подай рибу на подушці з нашинкованої капусти’.

ІД вказує на використання гострого інструмента для нарізки капусти.

2.1.2.3.2 *краяти* «різати що-небудь на шматки, на частини; розрізувати, розтинати» [71]:

(68) укр. *Грицько виніс із хати буханець хліба і країв на кусні* [71].

2.1.2.4 «ІД з семою будівельних інструментів». До цієї підгрупи зараховано 4 ІД (12%) в англійській мові та 4 ЛО (9%) в українській мові.

2.1.2.4.1 До підгрупи належить ЛО *to sever* «to separate suddenly and forcibly with a sharp instrument», ‘відрізати раптово і рішуче гострим інструментом’. Наприклад:

(69) англ. *He severed the lowest tree limbs* [73] ‘Він відрізав найнижчі гілки дерева’.

ЛО вказує на використання гострого інструмента для виконання дії, зазначеної у текстовому прикладі.

2.1.2.4.2 *затирати* «вирівнювати, згладжувати поверхню, усуваючи за допомогою тертя нерівності» [71]:

(70) укр. *Стіну затирають і білять* [71].

2.1.2.5 «Несортовані ІД». Сюди належать 7 ЛО (20%) в англійській мові та 31 ЛО (%) в українській мові, які не підлягають класифікації.

2.1.2.5.1 Серед цих одиниць ІД *to wipe* «to remove dirt, liquid, etc. from something by using a cloth etc.» [73] ‘видалити з чогось бруд, рідину тощо, використовуючи ганчірку, тощо’. Наприклад:

(71) англ. *He wiped the sweat from his forehead* [73] ‘Він витер піт з чола’.

Для виконання дії з текстового прикладу, людина використала інструмент, яким швидше за все, був платок.

2.1.2.5.2 *драїти* «чистити, натирати до блиску» [71]:

(72) укр. *Ти що хочеш, щоб я тобі палубу драїв?* [71].

Таблиця 2.4

Семантика ІД з непрямою вказівкою на інструмент

Мови	Англійська мова		Українська мова	
Типи дієслів	Кількість (%)	Приклади	Кількість (%)	Приклади
ІД з семою стрижки / підрізання	10 (29)	<i>to trim</i> ‘відрізати непотрібні частини чогось’	7 (9)	<i>стригти</i>
ІД з семою обробки продуктів	7 (21)	<i>to boil</i> ‘коли чайник, кастрюлю та ін. нагрівають, доки вода в середині не закипить’	27 (36)	<i>заправляти</i>
ІД з семою нарізки	6 (18)	<i>to shred</i> ‘різати чи розривати щось на маленькі частини’	7 (9)	кряти
ІД з семою будівельних інструментів	4 (12)	<i>to sever</i> ‘відрізати раптово і рішуче гострим інструментом’	4 (5)	<i>затирати</i>
Несортовані ІД	7 (20)	<i>to wipe</i> ‘видалити з чогось бруд, рідину тощо, використовуючи ганчірку, тощо’	31 (41)	<i>драїти</i>
Всього	34 (100)		76 (100)	

2.2 Семантична своєрідність інструментів-соматизмів (ІС)

За визначенням Ю. Караулова, «не можна пізнати саму по собі мову, не виходячи за її межі, не звертаючись до її творця, носія, користувача – до людини, до конкретної мовної особистості» [11]. Однак, не можливо звернутися до творця мови без належного аналізу лексики, яка номінує та відображає назви частин тіла людини, тобто – соматичної лексики, адже вона, безперечно, відбиває мовну картину світу певної національності [56].

Дієслова з інструментальною семою вважаються одним із елементів системи номінації предикатної інформації. Оскільки дія відбувається за умови тісного фізичного контакту X (каузатор) із Y (суб’єкт посесивної дії) та / або Z (об’єкт посесивної дії), тому в рамках теорії каузативності такі дієслова розглядаються в рамках маніпулятивної каузації. Незважаючи на низку

особливостей, вважається, що маніпулятивна каузація вимагає залучення інструмента, а саме інструмента-частини тіла [21].

Соматична лексика (від грец. соматичний – той, що належить до тіла; тілесний [66]) являє собою універсальну групу слів, наявну у всіх мовах світу. Найменування частин тіла відображає обізнаність мовців у загальних засадах оточуючого світу та власного організму. Здавна термін «соматичний» вживався у медичній (анатомічній) та зоологічній термінології у словосполученнях «соматичні клітини, соматичні тканини і т.д.», далі з впровадженням антропоцентричного підходу до вивчення мови лінгвісти майже «олюднили» даний феномен, пов'язуючи його з тим, що людина стала «центром всесвіту». Просуваючись далі у своїх дослідженнях, лінгвісти розмірковували також про соматичний код культури, беручи до уваги антропоцентричну теорію мовної картини світу.

2.2.1 Соматична лексика позначається відношенням між істотою та частинами її тіла, які є первинними та найпростішими інструментами.

Для того, щоб проілюструвати використання соматичної лексики в англійській мові, можна звернутися до таких прикладів:

(73) англ. *I have to hand it to him* [73] ‘я повинна передати це йому’. *To hand* «to give, pass, or transmit with the hand» [73] ‘передавати чи віддавати щось за допомогою руки’. Соматичне дієслово *to hand* показує саме спосіб передачі.

(74) англ. *They eyed him suspiciously* [73] ‘вони дивилися на мене з підозрою’. *To eye* «to fix the eyes on, look at» [73] ‘фіксувати погляд на чомусь, дивитися на щось’. Соматизм *to eye* вказує саме на спосіб спостереження (прискіпливо).

(75) англ. *Elbowing our way through the crowd* [73] ‘пробиваючи ліктями шлях крізь натовп’. *To elbow* «to force (one's way) by pushing with or as if with the elbow» [73], ‘пробивати чиїсь шлях за допомогою ліктя’.

(76) англ. *The horse nosed my hand* [73] ‘кінь натиснув носом на мою руку’. *To nose* «to push or move with the nose» [73] ‘натискати на щось чи рухати чимось за допомогою носа’.

В українській мові під цей опис потрапляє лише лексема *клювати* «їсти, хапаючи щось дзьобом (про птахів); дзьобати» [71].

(77) укр. *Лелека зразу холоду нагнав і жаб дурних клювати добре став* [71].

Вище вказані приклади ілюструють використання соматичних дієслів з чіткою вказівкою на інструмент виконання дії, адже відомо, що дієслова-соматизми вживаються для позначення дії, виконаної інструментом-частиною тіла. Їхня наявність зумовлюється існуванням антропологічного чинника в мові та є невід’ємною частиною лексики її носіїв.

В українській мові ІД з прямою вказівкою на інструмент-соматизм не виявлені. Виключенням можна вважати лише ЛО *клювати*. Проте, наявні лексеми з непрямою вказівкою на інструмент.

Рис.2.2 Кількісна характеристика соматичних дієслів

Проте, як видно з поданої вище діаграми, в ході дослідження вдалося з’ясувати, що дієслова – соматизми можна поділити на дві категорії: з прямою та не прямою вказівками на інструмент виконання дії. До першої категорії від частини загальної вибірки зараховано 27 лексем англійської мови та 1 лексему української мови на позначення інструментів-соматизмів напр. англ. *to elbow*

‘просуватися за допомогою ліктів’, *to eye* ‘дивитися прискіпливо’, *to nose* ‘щось рухати або торкатися до чогось за допомогою носа’ та ін., тоді як до другої можна віднести тільки 6 лексичних одиниць таких як *to throw* ‘кидати щось руками’, *to push*, ‘тиснути на щось’ *to climb* ‘лізти кудись’, укр. *клювати* та ін.

2.2.2 До другої категорії ІД належать 42 ЛО в англійській мові та 44 ЛО в українській мові з непрямою вказівкою на інструмент, серед них є і наступні:

2.2.2.1 *to throw* «propel (something) with force through the air by a movement of the arm and hand» [73] ‘штовхати/рухати щось силою крізь повітря за допомогою руки чи ноги’:

(78) англ. *I threw a brick through the window* [73] ‘Я кинув цеглину через вікно’.

Тобто на даному прикладі видно, що пряма вказівка на інструмент, за допомогою якого здійснюється дія – відсутня, але з контексту стає цілком зрозуміло, що інструмент власне соматичний – руки.

2.2.2.2 *to push* «move one’s body or a part of it into a specified position with effort» [73], ‘рухати якесь тіло чи його частину у певну позицію за допомогою сили’:

(78) англ. *She pushed her hands into her pockets* [73] ‘Вона просунула руки в кишені’.

2.2.2.3 *to amble* «to walk at a slow relaxed speed» [73] ‘гуляти повільно, розсмаблено’:

(79) англ. *We ambled down to the beach* [73] ‘Ми повільно прогулялися пляжем’.

2.2.2.4 *кидати* «махнувши рукою (руками), примушувати летіти, падати те, що є в руці (в руках)» [71]:

(80) укр. *Дівчата хапались за нависле листя, рвали й кидали його на хлопців* [71].

2.2.2.5 *плескати* «бити в долоні на знак схвалення або вітання; аплодувати» [71]:

(81) укр. *Перша частина концерту близилась до кінця.. Пан Ямайський плескав скільки сили* [71].

2.2.2.6 *розжовувати* «роздрібнювати, розминати зубами» [71]:

(81) укр. *Він старанно розжовував підсмажений мигдаль* [71].

2.2.3 Інструменти-соматизми також піддаються поділу на дрібніші групи, відповідно до їх семантики.

2.2.3.1 «ІС із семою використання рук» сюди належать 15 ЛО англійської мови та 16 ЛО української мови.

2.2.3.1.1 *to clap* «to hit your hands against other many times to make a sound that shows your approval, agreement, or enjoyment» [73] ‘вдаряти руками одна об одну багато разів, щоб утворити звук, який показує сприйняття, згоду чи задоволення’:

(82) англ. *One man began to clap, and others joined in* [73] ‘Один чоловік почав аплодувати, інші приєдналися’.

2.2.3.1.2 *to palm* «to hide something in the palm of your hand, especially when you are performing a magic trick or stealing something» [73] ‘сховати щось на долоні, особливо коли ви виконуєте фокус або крадете щось’:

(83) англ. *Cheryl palmed the access lock on the medlab door and the hatch rolled open* [73] ‘Шеріл долонею натиснула замок на дверях медлабораторії, і люк відчинився’.

2.2.3.1.3 *схоплювати* «брати, хапати кого-, що-небудь швидким рухом рук, зубів і т.ін.» [71]:

(84) укр. *Ксеня схоплює з лавки Полотняну торбину й, пританцьовуючи, вибігає з хати* [71].

2.2.3.1.4 *плескати* «бити в долоні на знак схвалення або вітання; аплодувати» [71]:

(85) укр. *Перша частина концерту близилась до кінця... Пан Ямайський плескав скільки сили* [71].

2.2.3.2 «ІС із семою поглинання їжі». Сюди зараховано 10 ЛО з англійської мови та 16 ЛО з української мови.

2.2.3.2.1 *to bite* «to use your teeth to cut, crush, or chew something» [73],
 ‘використовувати свої зуби, щоб щось різати, розчавлювати або жувати’:

(86) англ. *The dog bit him and made his hand bleed* [73] ‘Собака вкусив його, і його рука кровоточила’.

2.2.3.2.2 *to chew* «to bite several times before swallowing it» [73] ‘кілька разів вкусити, перш ніж проковтнути’:

(87) англ. *The meat's so tough I can hardly chew it!* [73] ‘М’ясо таке жорстке, що я ледве його жую!’

2.2.3.2.3 *жувати* «роздрібнювати, розминати їжу зубами в роті» [71].
 Наприклад:

(88) укр. *Саїд узяв скибку чорного, як земля, хліба, вкусив один невеличкий кусінь, жував, жував і не міг проковтнути* [71].

2.2.3.2.4 *гризти* «міцно здавлюючи зубами, роздрібнювати що-небудь тверде» [71]:

(89) укр. *В печері сиділа стара зайчиха і гризла головку капусти* [71].

2.2.3.3 «ІС із семою пересування». Ця група налічує 6 лексем в англійській мові та 12 лексем в українській мові.

2.2.3.3.1 *to walk* «to move forward by putting one foot in front of the other» [73]
 ‘рухатися вперед, поставивши одну ногу перед іншою’:

(90) англ. *Doctors said he'd never walk again* [73] ‘Лікарі сказали, що він більше ніколи не ходитиме’.

2.2.3.3.2 *to amble* «to walk at a slow relaxed speed» [73] ‘ходити з повільною розслабленою швидкістю’:

(91) англ. *We ambled down to the beach* [73] ‘Ми спустилися до пляжу’.

2.2.3.3.3 *ходити* «ступаючи ногами, переміщатися, змінювати місце в просторі (перев. в різних напрямках) протягом певного часу (про людину або тварин)» [71]. Наприклад:

(92) укр. *«От і купив, от тобі й нива!» — думав Роман, ходячи вздовж та поперек поля* [71].

2.2.3.3.4 дибати «Повільно і важко або невміло переставляти ноги» [71].

Наприклад:

(93) укр. *Дибає [пасічник] старечою ступою попід гаєм з тиквою поводу до копанки* [71].

Отже, найпродуктивнішою виявилася група «ІД з семою використання рук». Проте, видно, що у кожній з гру наявна достатня кількість лексичних одиниць.

Таблиця 2.5

Семантика ІС з непрямою вказівкою на інструмент

Мови	Англійська мова		Українська мова	
Типи дієслів	Кількість (%)	Приклади	Кількість (%)	Приклади
ІС із семою використання рук	15 (48)	<i>to clap</i> ‘вдаряти руками одна об одну багато разів, щоб утворити звук, який показує сприйняття, згоду чи задоволення’ <i>to palm</i> ‘сховати щось на долоні, особливо коли ви виконуєте фокус або крадете щось’	16 (36)	<i>схоплювати, плескати</i>
ІС із семою поглинання їжі	10 (32)	<i>to bite</i> ‘використовувати свої зуби, щоб щось різати, розчавлювати або жувати’ <i>to chew</i> ‘кілька разів вкусити, перш ніж проковтнути’	16 (36)	<i>жувати, гризти</i>
ІС із семою пересування	6 (20)	<i>to walk</i> ‘рухатися вперед, поставивши одну ногу перед іншою’ <i>to amble</i> ‘ходити з повільною розслабленою швидкістю’	12 (28)	<i>ходити, дибати</i>
Всього	31 (100)		44 (100)	

Висновки до розділу 2

1. У ході дослідження стало зрозуміло, що інструменти-артефакти становлять значно більшу групу, в зв'язку з чим їх можна поділити на більшу кількість підгруп. Зокрема, першочергово вдалося сформулювати шість підгруп, серед яких: «щоденне використання» (в англійській мові – 48 ЛО; в українській

мові – 44 ЛО), «приладдя» (в англійській мові – 21 ЛО; в українській мові – 4 ЛО), «пересування» (в англійській мові – 11 ЛО; в українській мові – 12 ЛО), «кухонне приладдя» (в англійській мові – 33 ЛО; в українській мові – 23 ЛО), «знаряддя вбивства» (в англійській мові – 6 ЛО; в українській мові – 11 ЛО) та «несортовані» (в англійській мові – 20 ЛО; в українській мові – 16 ЛО).

2. Аналіз мовного матеріалу зумовив також класифікацію ІД з прямою та непрямою вказівками на інструмент, яка побудована на основі функцій, які виконують інструменти-артефакти. Такі ІД сформували 8 підгруп, серед яких : «ІД з функцією обробки продуктів (в англійській мові – 33 ЛО; в українській мові – 31)», «ІД з функцією відділення частини від цілого» (в англійській мові – 30 ЛО; в українській мові – 13 ЛО), , «ІД з функцією очистки дому, поверхності чи тіла (в англійській мові – 12 ЛО; в українській мові – 12 ЛО)», «ІД з функцією прикріплення (в англійській мові – 11 ЛО; в українській мові – 10 ЛО)», «ІД з функцією руху/пересування (в англійській мові – 11 ЛО; в українській мові – 12)», «ІД з функцією утворення мітки/залишення сліду (в англійській мові – 7 ЛО; в українській мові – 3 ЛО)», «ІД з функцією шліфування (в англійській мові – 7 ЛО; в українській мові – 2 ЛО)», «Несортовані (в англійській мові – 20 ЛО; в українській мові – 21 ЛО)».

3. ІД з прямою вказівкою на інструмент можна розподілити на 5 основних груп, а саме: «ІД з семою використання столярських та будівельних інструментів» (в англійській мові – 19 ЛО; в українській мові – 3 ЛО), «ІД з семою використання побутових приладів та приладь» (в англійській мові – 18 ЛО; в українській мові – 9 ЛО), «ІД з семою використання транспортних засобів» (в англійській мові – 13 ЛО; в українській мові – не виявлено), «ІД з семою використання засобів гігієни та догляду за собою» (в англійській мові – 9 ЛО; в українській мові – 1 ЛО), «ІД з семою використання посуду» (в англійській мові – 8 ЛО; в українській мові – 13 ЛО). Така класифікація утворена за допомогою конкретизації інструмента, що використовується для виконання дії чи процесу. З поданих вище результатів видно, що найбільш репрезентативною стала група «ІД з семою використання столярських та будівельних інструментів».

4. В межах підгрупи ІД з непрямою вказівкою на інструмент, яка налічує 34 ЛО в англійській мові та 76 ЛО в українській мові, вдалося утворити 5 підгруп, наприклад: «ІД з семою стрижки / підрізання» (в англійській мові – 10 ЛО; в українській мові – 7 ЛО), «ІД з семою обробки продуктів» (в англійській мові – 7 ЛО; в українській мові – 27 ЛО), «ІД з семою нарізки» (в англійській мові – 6 ЛО; в українській мові – 7 ЛО), «ІД з семою будівельних інструментів» (в англійській мові – 4 ЛО; в українській мові – 4 ЛО) та «Несортовані ІД» (в англійській мові – 7 ЛО; в українській мові – 34 ЛО).

5. У ході дослідження висвітлюється загальна класифікація інструментів-соматизмів: виділення інструментів-соматизмів з прямою (27 ЛО в англійській мові та 1 ЛО в українській мові) та непрямою вказівками на інструмент (42 ЛО в англійській мові та 44 ЛО в українській мові).

6. Було проаналізовано та розподілено на підгрупи ІС, серед них, зокрема, «ІС із семою використання рук» (в англійській мові – 15 ЛО; в українській мові – 16 ЛО), «ІС із семою поглинання їжі» (в англійській мові – 10 ЛО; в українській мові – 16 ЛО) та «ІС із семою пересування» (в англійській мові – 6 ЛО; в українській мові – 12 ЛО).

РОЗДІЛ 3

СТРУКТУРА ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

3.1 Структурні особливості інструментальних дієслів з прямою вказівкою на інструмент

За допомогою лінгвістичного аналізу можна встановити семантику частин слова – морфем та частин речення – синтагм (словосполучень). Морфеми повнозначних слів – корені та афікси – несуть два різні типи значення. Корені використовуються для позначення так званого реального значення, яке становить основну частину значення слова. Афікси виражають граматичні значення, які у свою чергу поділяються на два типи: одні, так звані категоріальні, служать для узагальнення реальних значень, для підведення останніх під загальні категорії; інші – реляційні, внутрішньомовні, синтаксичні, служать для зв'язку слів та інших значимих елементів у реченні. Реляційні граматичні значення тісно пов'язані з морфологією конкретної мови та, як правило, національно та історично специфічні. Вони включають ознаки узгодження, управління, відмінкової системи, «узгодження часів» і т.д. До категоріальних значень відносяться «суб'єкт – предикат» (або «ім'я – дієслово»), «суб'єкт – об'єкт», «активність – неактивність», «живе – неживе», «певне – невизначене», «відчужувана - невідчужувана приналежність», «дія – стан», а також рід іменників, число, дієслівний час, відмінок і т.д. На відміну від реляційних, категоріальні значення – це системи парних протиставлень позитивних і негативних термінів, опозицій, які завжди утворюють ієрархію. Вони універсальні і пов'язані, насамперед, із універсальними законами побудови речень (висловлювань) у всіх мовах [10; 11].

Таким чином, залежно від того, яка категоріальна опозиція реалізується у реченні, виділяються такі основні типи речення, які багато в чому визначають різницю між основними типами мови: суб'єктно-об'єктна опозиція визначає номінативний тип речення та тип мови; суб'єктно-аксіологічна опозиція визначає активну структуру; активно-суб'єктно-аксіологічна опозиція (до

певної міри її можна розглядати як поєднання двох попередніх ознак) характерна для ергативної будови речення.

3.1.1 Аналіз емпіричного матеріалу дослідження, дозволив стверджувати, що способом утворення ІД з прямою вказівкою на інструмент а англійській мові, можна вважати конверсію.

Конверсія завжди розглядалася як типологічна особливість англійської мови, і існує велика кількість робіт, які так чи інакше присвячені їй [16; 34]. Конверсія вивчається як особливий вид процесу транспозиції, тобто процесу, що встановлює зв'язки між окремими частинами мови і полягає в тому, що одна частина мови (або навіть деякі частини мови) виступає як дериваційне джерело для створення слова іншої частини мови, іншої категорії чи класу. Конверсія виявляється також представником процесу транспозиції без афіксації, тобто, відбувається за повної відсутності будь-якої спеціальної афіксальної морфеми, що вказує на засіб здійснення цього процесу: англ. *knife* – *to knife* ‘ніж – різати ножем’, *bath* – *to bath* ‘ванна – приймати ванну’. Головна особливість конверсії як словотвірного процесу – це утворення нового значення з новим змістом, що моделюється за тими самими правилами, які спостерігаються, наприклад, при суфіксації.

У разі конверсії, джерело деривації та її результат матеріально ідентичні, а тому їх не можливо розрізнити англ. *axe* – *to axe* ‘сокира – рубати сокирою’, *bus* – *to bus* ‘автобус – їхати автобусом’. Важливо підкреслити, що особливість цього явища полягає не в розширенні чи звуженні мотиваційної рамки, а в її переосмисленні, у її "повороті" та розгляді під новим кутом.

3.1.2 В українській мові розглядається явище вербалізації, переходу інших частин мови у дієслово, її також називають транспозицією, тому у роботі ці поняття синонімічні. Існують синтаксичний, морфологічний та семантичний ступені переходу. Найпростішою вважається синтаксична транспозиція, яка фіксує перехід певної лексики (транспозита) в непритаманну їй формально-синтаксичну позицію. У свою чергу, морфологічна транспозиція передбачає

закріплення лексемою нової функції. При семантичній транспозиції транспозит набуває іншого, відмінного від початкового значення [16].

Такий перехід в українській мові, так само, як і в англійській мові, спостерігається у категорії ІД з прямою вказівкою на інструмент, загальною кількістю 26 ЛО. Прикладами вербалізації можуть слугувати лексеми: укр. *фарба – фарбувати, телефон – телефонувати*.

Проаналізувавши наявні у емпіричному матеріалі лексеми, стало очевидно, що більшість з них утворена шляхом додавання суфіксів до основи слова, таким чином утворюючи інструментальне дієслово.

3.1.2.1 Найбільш продуктивним виявився суфікс *-ува*. До цієї групи належать 16 лексем, зокрема укр. *фарбувати, шинувати, телефонувати, фільтрувати, прасувати* та ін.

3.1.2.2 Наступна група – дієслова з суфіксом *-и*, їх налічується 3, серед них укр. *пилососити, милити та косити*.

3.1.2.3 Суфікс *-а* мають 2 ЛО: укр. *черпати та сапати*.

3.1.2.4 Група, що включає в себе дієслова з суфіксом *-юва*, також налічує 2 ЛО: укр. *приклеювати, клювати*.

Окремі лексеми, що не відносяться до жодних груп та налічує 3 ЛО, можна об'єднати у групу «несортовані». Сюди зараховуються наступні лексеми: укр. *сіяти, клеїти, солити*.

Таблиця 3.1

Кількісна характеристика найбільш продуктивних суфіксів при вербалізації

Мови	Українська мова	
Суфікси	Кіль-кість (%)	Приклади
<i>-ува</i>	16 (60)	<i>фарбувати, шинувати</i>
<i>-и</i>	3 (12)	<i>пилососити, милити</i>
<i>-а</i>	2 (8)	<i>черпати, сапати.</i>
<i>-юва</i>	2 (8)	<i>приклеювати, клювати</i>
Залишкова група	3 (12)	<i>сіяти, клеїти,</i>
Всього	26 (100)	

3.2 Структурні особливості інструментальних дієслів з непрямою вказівкою на інструмент

3.2.1 При комплексному вивченні ІД, стало зрозуміло, що існує достатня кількість слів, близьких або тотожних за значенням до інших, тобто –синонімів. Тому, доцільно продовжити виклад результатів дослідження наданням більш детальної характеристики вище вказаного феномену.

Синоніми об'єднуються у синонімічні ряди, яким властива певна внутрішня організація. Принципи внутрішньої організації синонімічного ряду залежать від характеру семантичних відношень між словами.

Синонімічні ряди – це слова, що пов'язані між собою синонімічними зв'язками і являють собою не просту сукупність синонімів, а певним чином організовані, складають лексичну групу і пов'язані між собою смисловою залежністю.

У питанні про внутрішню організацію синонімічного ряду існує два погляди. Найбільш прийнятним у лексикографічній практиці є такий: у синонімічному ряді виділяється домінанта (автопоказник, опорне слово). Л. А. Булаховський зазначає: «Із слів синонімічного ряду ... в багатьох випадках можна обрати таке, яке найбільш годиться на роль найзагальнішого – найуживанішого, і, разом з тим, найменш претензійного щодо своїх стилістичних якостей. Такі слова найбільш придатні, щоб навколо них як стрижня групи можна було зібрати синоніми. Їх прийнято називати словами-показниками. Це слово найбільш чітко визначає основний зміст, властивий членам синонімічного ряду» [44].

Домінанта характеризується найзагальнішим значенням у синонімічному ряді, вона є носієм основних прикмет, властивих усім членам ряду.

Так, абсолютні синоніми утворюють синонімічні ряди, позбавлені ознак внутрішньої структурної організації. У таких випадках члени синонімічного ряду виступають як лексичні одиниці, не підпорядковані одна одній за ознаками загального і часткового значень, нейтрального і стилістичного забарвлення.

3.2.1.1 Перший синонімічний ряд має домінанту *to eye* ‘дивитися прискіпливо’, даний ІС характеризується прямою вказівкою на частину тіла, око, за допомогою якого виконується дія. Варто зазначити, що решта дієслів цього ряду містять не пряму вказівку на інструмент. До цього синонімічного ряду зараховується 14 ІС, враховуючи домінанту. Наприклад:

3.2.1.1.1 *to see* «to become aware of somebody/something by using your eyes» [73] ‘дізнатися про кого/щось використовуючи очі’:

(94) англ. *She looked for him but couldn't see him in the crowd* [73] ‘Вона шукала його, але не могла побачити у натовпі’.

ІД вказує на спосіб ідентифікування людини, використовуючи око як інструмент виконання дії, проте пряма вказівка на інструмент відсутня.

3.2.1.1.2 *to look* «to turn your eyes in a particular direction» [73] ‘повертати очі у певному напрямку’:

(95) англ. *Look closely and tell me what you see* [73] ‘Подивися ближче і скажи, що ти бачиш’.

Текстовий приклад вказує на процес виконання дії, позначуваної дієсловом з не прямою вказівкою на інструмент.

3.2.1.1.3 *to peep* «to look quickly and secretly at something, especially through a small opening» [73] ‘дивитися швидко та таємно на щось, особливо крізь маленький отвір’:

(96) англ. *We caught her peeping through the keyhole* [73] ‘Ми спіймали її, коли вона підглядала крізь замкову щілину’.

Текстовий приклад демонструє використання ІД для конкретизації дії, описаної в ньому.

3.2.1.1.4 *to glance* «to look quickly at something/somebody» [73] ‘дивитися/поглядати швидко на щось/когось’:

(97) англ. *She glanced at her watch* [73] ‘Вона швидко глянула на годинник’.

Текстовий приклад свідчить про використання інструмента-соматизма з не прямою вказівкою на інструмент, для опису способу погляду на годинник (швидко).

3.2.1.1.5 *to spot* «to see or notice a person or thing, especially suddenly or when it is not easy to do so» [73] ‘побачити чи помітити людину чи річ, особливо зненацька чи коли це не так просто зробити’:

(98) англ. *Can you spot the difference between these two pictures?* [73] ‘Ти можеш помітити різницю між цими двома реченнями?’

ІД демонструє спосіб ідентифікації «різниці між картинками», шляхом прискіпливого вивчення.

Окрім вище вказаних інструментів-соматизмів, до цього синонімічного ряду можна зарахувати також і наступні дієслова, наприклад, *to glare* ‘зиркати на когось/щось (дивитися непривітно, злим поглядом)’, *to watch* ‘дивитися на когось/щось протягом певного часу, зважаючи на те, що відбувається’, *to view* ‘уважно дивитися на щось’, *to gaze* ‘дивитися на когось/споглядати щось довго, бо ви зацікавлені у чомусь або думаєте про щось’, *to scan* ‘проглядати (дивитися швидко), але не дуже уважно (на) документ’, *to witness* ‘бачити, як щось стається, особливо якщо це злочин чи аварія’, *to examine* ‘дивитися на когось/щось прискіпливо, щоб знайти помилку чи щоб знайти причину проблеми’, *to stare* ‘довго дивитися на когось/щось’.

3.2.1.2 Наступний синонімічний ряд, який вдалося ідентифікувати на основі емпіричного матеріалу, налічує 10 ЛО. Він об’єднується спільною ознакою – підкидання, підняття чи вдаряння предмета, за допомогою рук. Основною лексемою, або домінантою можна вважати інструмент-соматизм *to throw* ‘штовхати/рухати щось силою крізь повітря за допомогою руки чи ноги’.

3.2.1.2.1 До цього синонімічного ряду належить також і лексема *to flip* «to throw something somewhere with a sudden quick movement, especially using your thumb and/or fingers» [73] ‘кинути щось кудись різким, швидким рухом, використовуючи ваш великий палець та/чи інші пальці рук’. Наприклад:

(99) англ. *He flipped the keys onto the desk* [73] ‘Він кинув ключі на парту’.

Дія у текстовому прикладі виконуються за допомогою рук, що доводиться використанням інструмента-соматизма та його дефініції.

3.2.1.2.2 Лексема *to hurl* «to throw something/somebody violently in a particular direction» [73] ‘сильно/ жорстко кидати щось чи когось у певному напрямку’.

Наприклад:

(100) англ. *He hurled a brick through the window* [73] ‘Він кинув цеглину через вікно’.

Текстовий приклад демонструє використання ІД для конкретизації процесу, описаного у ньому.

3.2.1.2.3 Дуже схожою за значенням виявилася лексема *to fling* «to throw or push somebody/something with force, especially because you are angry, or in a careless way» [73] ‘кидати або штовхати когось / щось із силою, тим більше, що ти злий, або необережно’:

(101) англ. *He flung her to the ground* [73] ‘Він кинув її до землі’.

3.2.1.2.4 Також до цього синонімічного ряду належить і лексема *to thrust* «to push something/somebody suddenly or violently in a particular direction» [73] ‘штовхати щось/когось раптово чи насильно у певному напрямку’. Наприклад:

(102) англ. *She thrust her hands deep into her pockets* [73] ‘Вона проштовхнула руки у свої кишені (раптово)’.

Тобто ІД конкретизує процес, описаний у текстовому прикладі.

Окрім вже представлених інструментів-соматизмів, наступні також відносяться до даного синонімічного ряду: *to deliver* ‘кидати щось’, *to hit* ‘піднести вашу руку чи предмет, який ви тримаєте, проти когось / чогось швидко та з силою’, *to heave* ‘підняти, витягнути або кинути когось / щось дуже важке одним великим зусиллям’, *to lob* ‘вдаряти по м’ячу у висоту так, щоб він прокручувався в повітрі та приземлявся за людиною, проти якої ви граєте’, *to bunt* ‘вдаряти по м’ячу, щоб він котився на коротку дистанцію’.

3.2.1.3 Останній синонімічний ряд нараховує всього 5 ЛО та базується на домінанті *to hug* «to put your arms around somebody and hold them tightly, especially to show that you like or love them» [73] ‘огорнути когось руками та тримати міцно, особливо, щоб виразити чийось любов чи симпатію’:

(103) англ. *They hugged each other* [73] ‘Вони обнялися’.

Тобто, дія у наведеному текстовому прикладі показує, використання рук для виконання дії.

3.2.1.3.1 Лексема *to embrace* може слугувати наступним прикладом «to put your arms around somebody as a sign of love or friendship» [73] ‘огорнути когось руками на знак любові чи дружби’. Наприклад:

(104) англ. *They embraced and promised to keep in touch* [73] ‘Вони обнялися та пообіцяли триматися на зв’язку’.

ІД показує використання інструмента-соматизма для виконання дії, описаної у текстовому прикладі.

3.2.1.3.2 *to clasp* «to hold something tightly in your hand» [73] ‘тримати когось міцно в руках’. Наприклад:

(105) англ. *He leaned forward, his hands clasped tightly together* [73] ‘Він нахилився вперед, його руки міцно стиснулися’.

Інструментом для вказаного вище текстового прикладу слугують руки.

3.2.1.3.3 Наступним прикладом можна вважати лексему *to cuddle* «to hold somebody/something close in your arms to show love» [73] ‘огорнути когось/щось руками, щоб показати любов’. Наприклад:

(106) англ. *The little boy cuddled the teddy bear close* [73] ‘Маленький хлопчик міцно обняв плюшевого ведмедика’.

Дія у текстовому прикладі виконується за допомогою рук, що можна прослідкувати за допомогою дефініції інструмента-соматизма.

3.2.1.3.4 ІД *to enfold* «to hold somebody in your arms in a way that shows love» [73], ‘огорнути когось руками, щоб продемонструвати любов’, стало останньою лексемою у групі. Текстовим прикладом слугує наступний:

(107) англ. *She lay quietly, enfolded in his arms* [73] ‘Вона лежала тихо, огорнута його руками’.

Текстовий приклад демонструє використання ІД для конкретизації процесу.

З огляду на отримані результати, можна зробити висновок, що найбільшу групу синонімічних груп утворили лексеми, що стосуються використання очей в якості інструмента для виконання дії. Такі висновки можна пов’язати з тим фактом, що людина в процесі життєдіяльності використовує очі, як основний рецептор сприйняття навколишнього світу.

Рис.3.1 Кількісна характеристика синонімічних рядів дієслів з непрямою вказівкою на інструмент (англійська мова)

3.2.2 В ІД української мови теж можна простежити синонімію, з цією метою виділено 6 підгруп з домінантами.

3.2.2.1 Перша група ІД з домінантою укр. *їхати* «рухатися, переміщатися в певному напрямку водою або суходолом за допомогою яких-небудь засобів пересування» [71], налічує 10 ЛО.

3.2.2.1.1 Лексема укр. *теліжитися* «повільно їхати возом» [71]. Наприклад:

(107) укр. *Не день не два теліжився. Яким, нім забриніло перед ним кам'яницьке кладбище* [71].

3.2.1.1.2 Також до цієї групи відноситься ЛО укр. *кататися* «їздити на чому-небудь або в чомусь для розваги, для вправ» [71]:

(108) укр. *Того ж таки дня запряг він буланого в санчата й повіз жінку кататися* [71].

3.2.2.2 До другої групи ІД має домінантою укр. *убивати* «позбавляти життя (ударом чого-небудь, вогнепальною або холодною зброєю і т. ін.)» [71] належать 10 ЛО, наприклад,

3.2.2.2.1 укр. *заколоти* «убити, встромивши в тіло вістря холодної зброї» [71]. Наприклад:

(109) укр. *Чи ви те чули, сестри? Мій Гектор, кажуть, заколов Патрокла* [71].

3.2.2.2.2 укр. *докінчувати* «наносити кому-небудь вирішальні удари; добивати, знищувати» [71]:

(110) укр. *Будем домолочувать, ворога докінчують, за проводом партії всі гвинти загвинчують* [71].

3.2.2.3 Третя група об'єднує 7 лексем з домінантою укр. *ходити* «ступуючи ногами, переміщатися, змінювати місце в просторі (перев. в різних напрямках) протягом певного часу (про людину або тварин)» [71], серед них:

3.2.2.3.1 укр. *гуляти* «ходити не поспішаючи, для відпочинку, задоволення і та ін.» [71]:

(111) укр. *А жіночка, Мов цього не знає, У доброму намистечку В садочку гуляє* [71].

3.2.2.3.2 укр. *дибати* «повільно і важко або невміло переставляти ноги» [71]:

(112) укр. *Дибас [пасічник] старечою ступою попід гаєм з тиквою поводу до копанки* [71].

3.2.2.4 Наступний ідентифікований синонімічний ряд, налічує 7 ЛО. Він об'єднується спільною ознакою –зжимання, перетискання у руках. Домінантою можна вважати ІД укр. *м'яти* «стискаючи, згинаючи, робити м'яким; розминати» [71].

3.2.2.4.1 укр. *розминати* «мнучи, розтираючи що-небудь, робити його м'яким або перетворювати в м'яку масу; роздрібнювати, розтирати» [71]:

(113) укр. *Крокуючи узбіччям дороги, скульптор раз у раз підбирав на схилах глину, розминав її в пальцях* [71].

3.2.2.4.2 укр. *розминати* «мнучи, розтираючи що-небудь, робити його м'яким або перетворювати в м'яку масу; роздрібнювати, розтирати» [71]:

(114) укр. *Крокуючи узбіччям дороги, скульптор раз у раз підбирав на схилах глину, розминав її в пальцях* [71].

3.2.2.5 Синонімічний ряд, об'єднаний домінантою укр. *кидати* «махнувши рукою (руками), примушувати летіти, падати те, що є в руці (в руках» [71], охоплює 3 лексеми.

3.2.2.5.1 укр. *швиргати* «різко, з силою кидати кого-, що-небудь; шпурляти» [71]:

(115) укр. *Олекса поліз у кут і почав швиргати звідти тріски, суччя, дрова* [71].

3.2.1.5.2 укр. *жбурляти* «рвучко, з силою кидати кого-, що-небудь» [71]:

(116) укр. *Не раз Іван метав сокирою в неї [Химу], жбурляв вилами та проганяв* [71].

3.2.2.6 Остання група ІД, з домінантою укр. *скребти* «проводити по якій-небудь поверхні чим-небудь гострим, жорстким, дряпаючи або зачіплюючи» [71]:

3.2.2.6.1 укр. *дряпати* «зачіплюючи чим-небудь гострим, твердим, робити подряпини» [71]:

(117) укр. *Попереду підмажемо колеса, Щоб млин не торохтів І шестерня довготелеса Не дряпала боків* [71].

3.2.2.6.2 укр. *шкрябати* «робити подряпини, чіпляючи чим-небудь гострим, жорстким; дряпати» [71]:

(118) укр. *Ми побігли кущами. Віти били нас по обличчях, шкрябали, босі ноги підколювалися* [71].

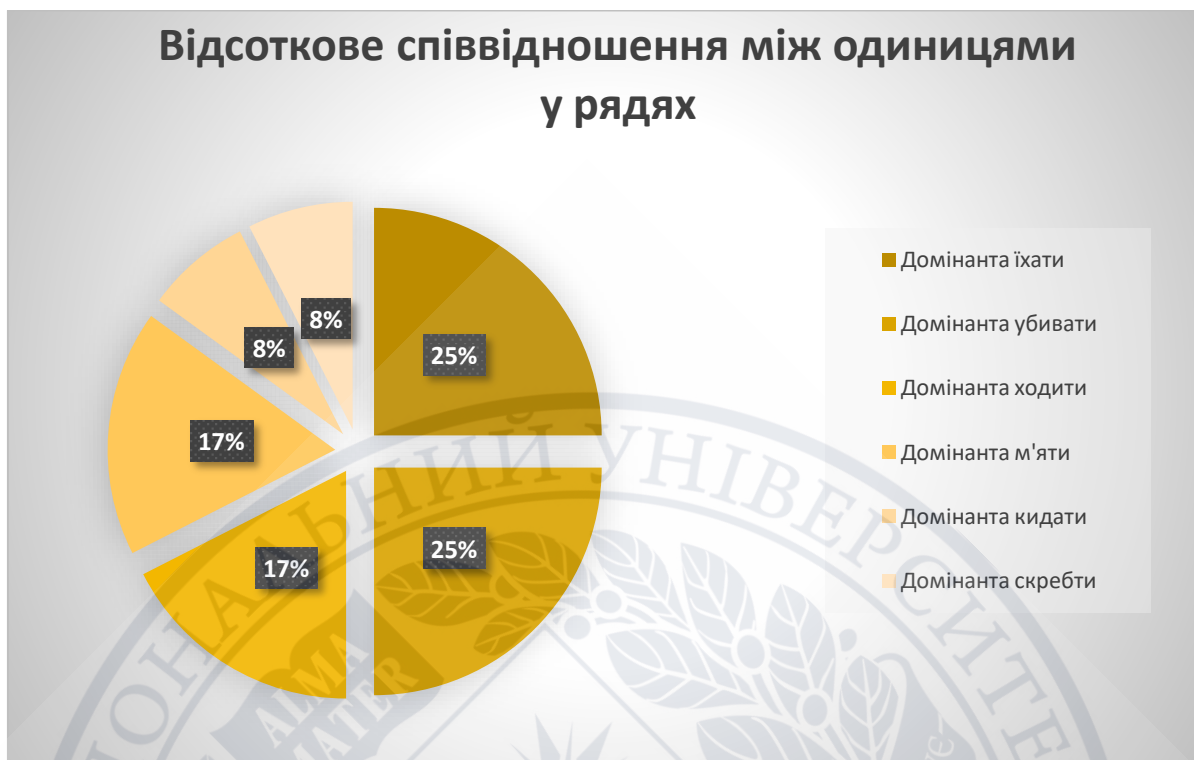

Рис.3.1 Кількісна характеристика синонімічних рядів дієслів з непрямою вказівкою на інструмент (українська мова)

3.3 Порівняльна характеристика ІД англійської та української мов

3.3.1 Структура дієслів суттєво відрізняється у кожній з досліджуваних мов. Можливо, причиною є їх різний лад: англійська – аналітична, а українська – синтетична мови. Такий поділ відбувається за допомогою індексу синтетичності, який відображає кількість словозмінних сем в одній лексемі. Якщо число морфем менше двох, то такі мови називаються аналітичними. В таких мовах граматична категорія виражається окремим словом, при цьому присутній розподіл між граматичним і лексичним вираженням. У випадку, якщо морфем у слові дві-три, то такі мови називають синтетичними [36; 39].

Частина 3.1.2 демонструє морфологічну будову слова, зокрема суфікси в ІД української мови, демонструє риси синтетичності в українській мові.

Те ж саме можна сказати і про англійську мову, адже однією з основних рис аналітизму мови можна вважати перехід слова з однієї частини мови в іншу без зміни у морфемному складі лексеми. ІД з прямою вказівкою на інструмент демонструють вище викладений факт.

3.3.2 Розглядаючи особливості досліджуваних мов стало зрозуміло, що в англійській мові слово має більш чітку дефініцію. Наприклад, англ. *dice* «to cut meat, vegetables, etc. into small square pieces» [73] ‘нарізати овочі, тощо на маленькі’квадратні шматки’. В українській мові, прослідковується тенденція описувати дію не одним дієсловом, а цілими фразами, наприклад укр. *різати* «чим-небудь, перев. гострим, розділяти щось на частини, подрібнювати або відокремлювати частину від цілого» [71], видно, що для того, щоб конкретизувати дію, необхідно додати ще означення «кубиками, скибками, тощо». Таким чином проявляється своєрідна синтетичність української мови, оскільки з’являється необхідність використовувати додаткові лексеми, для вираження значень.

Причиною цього можна вважати відображення мовної картини світу у англійських та українських лінгвокультурах. Реальність «проектується» на семантику природної мови, у результаті мовна картина світу відрізняється від дійсності. Це можна пояснити, по-перше, особливостями людського організму (наприклад, людина бачить світло і колір, і тому вони є в мовній картині світу, але не бачить рентгенівських променів, і вони не відображаються). По-друге, та сама ситуація може бути описана носієм мови по-різному. Вихідний набір параметрів ситуації (або відповідних їм семантичних ознак) залишається тим самим, але деякі з цих параметрів акцентуються, інші – ні. Окрім того, мовна картина світу відрізняється від світу реальності через специфіку конкретних культур, що стоять за кожною мовою. Мова фіксує специфічну для кожного мовного колективу схему сприйняття дійсності, яка прояснює реальну специфіку існування народу. Звідси, ментальні риси народу та мовні ознаки культури взаємодіють та дозволяють визначити мову народу-мовника [12].

Висновки до Розділу 3

1. Лінгвістичний аналіз дозволяє встановити семантику частин слова – морфем та синтагм, до того ж типи значень, які несуть морфеми (корені та афікси) відрізняються. Основний спосіб творення ІД з прямою вказівкою на

інструмент в англійській мові— це конверсія. Вона розглядається у рамках транспозиції, оскільки її суть полягає у тому, щоб забезпечити перехід лексеми з однієї частини мови в іншу. За допомогою конверсії утворюється нове значення лексеми з її новим змістом. Прикладом конверсії можна назвати лексему англ. *knife – to knife* ‘ніж – різати ножем’.

2. В українській мові, з метою переходу одних частин мови у інші притаманна вербалізація. ІД з прямою вказівкою на інструмент демонструють це явище, наприклад, *фарба – фарбувати, телефон – телефонувати*. ІД української мови класифіковано за суфіксами, за допомогою яких утворені лексеми. Так, результати показали, що найбільш продуктивним виявився суфікс *-ува* (16 лексем), далі суфікс *-и* (3 лексем), суфікс *-а* (2 лексеми) та суфікс *-юва* (2 лексеми).

3. Залежно від семантичних відношень між словами, утворюються принципи внутрішньої організації синонімічних рядів. Слово, яке найбільш чітко визначає основний зміст синонімічного ряду прийнято називати «домінантою». Вона (домінанта) має найзагальніше значення та об'єднує лексеми навколо себе шляхом знаходження спільних ознак, притаманних усім членам ряду.

4. Класифікація інструментів-соматизмів включала у себе виділення ІС з прямою (27 ЛО) та непрямою вказівками на інструмент (40 ЛО). Матеріали здійсненого дослідження в межах груп дозволяють згрупувати ІД на основі синонімічних рядів (найбільш продуктивним виявився синонімічний ряд з домінантою *to eye* ‘дивитися прискіпливо’(14ЛО)).

5. ЛО в українській мові також вдалося згрупувати за принципом синонімії. Таким чином, утворилося 6 підгруп з домінантами. Перша група ІД з домінантою укр. *їхати*, вона налічує 10 ЛО, друга – укр. *убивати* (10 ЛО), третя– укр. *ходити* (10 ЛО), четверта – укр. *м'яти* (7 ЛО), п'ята – укр. *кидати* (3 ЛО) та шоста – укр. *скребти* (10 ЛО).

6. У ході дослідження стало можливим з'ясувати, що структура дієслів кожної мови відрізняється. Це пов'язано з індексом синтетичності кожної з мов. Так, англійська мова – аналітична, а українська – синтетична, саме на цьому

ґрунтується їхня основна відмінність. Окремо виявилось, що англійська та українська мови відрізняються конкретністю поданих дефініцій та конотативних значень. До відмінностей також можна зарахувати і різні картини світу носіїв мов, які впливають на сприйняття на відображення лексичних одиниць.

ВИСНОВКИ

1. Дієслово привертає увагу лінгвістів через велику кількість його форм, способів, видів та категорій. Інтерес науковців та продуктивність досліджень підкреслюється існуванням вербоцентричної теорії, відповідно до якої дієслово вважається основою будь-якої ситуації. В ході дослідження вдалося побачити, що інструментальні дієслова є простими за способом творення, смисловими за їх функцією та є перехідними.

2. Категорія інструментальності є однією з найбільш обговорюваних проблем у сучасній лінгвістиці. Семантична категорія інструментальності має національно-специфічні риси, притаманні носіям будь-якої мови світу. Інструментальна ситуація є цілеспрямованою та має кілька складових (агентивний суб'єкт, цілеспрямовано здійснювана дія та засіб).

3. Суттєвим є поділ ІД англійської і української мов на дієслова з інструменти-соматизми (ІС) та інструменти-артефакти (ІА).

3.1 Назви частин тіла, тобто соматична лексика, відбиває мовну картину світу певної національності. Вона допомагає краще усвідомити обізнаність мовців у загальних засадах оточуючого світу та власного організму, зокрема. Соматична лексика демонструє відношення між істотою та частинами її тіла. Дієслова-соматизми розподілені на дві категорії: ті, що мають пряму вказівку на інструмент (27 ЛО в англійській мові та 1 ЛО в українській мові) і ті, що мають не пряму вказівку на інструмент (42 ЛО в англійській мові та 44 ЛО в українській мові).

3.2 Окрім того, проаналізувавши емпіричний матеріал, вдалося розподілити на підгрупи «ІС із семою використання рук» (в англійській мові – 15 ЛО; в українській мові – 16 ЛО), «ІС із семою поглинання їжі» (в англійській мові – 10 ЛО; в українській мові – 16 ЛО) та «ІС із семою пересування» (в англійській мові – 6 ЛО; в українській мові – 12 ЛО).

3.3 У свою чергу інструменти-артефакти, демонструють так звану взаємодію культур. Артефактом є будь-який інструмент, а в даному випадку – предмет, за допомогою якого виконується дія. Інструменти-артефакти також

поділяються на ті, що мають пряму вказівку на інструмент, та ті, що її не мають. Подальша класифікація ІД обох мов дозволила зробити їх розподіл на шість підгруп, які включають в себе сфери: «щоденного використання», «пересування», «приладдя», та, безпосередньо «кухонного приладдя», «небезпечних ситуацій» та «інші». До останньої категорії відносяться дієслова, які на даний час не підлягають конкретному розподілу.

7. Інша класифікація розподіляє всі ІД англійської мови, спираючись на функційні особливості, які вони демонструють, наприклад: «ІД з функцією обробки продуктів (в англійській мові – 33 ЛО; в українській мові – 31)», «ІД з функцією відділення частини від цілого» (в англійській мові – 30 ЛО; українській мові – 13 ЛО), «ІД з функцією очистки дому, поверхності чи тіла (в англійській мові – 12 ЛО; в українській мові – 12 ЛО)», «ІД з функцією прикріплення (в англійській мові – 11 ЛО; в українській мові – 10 ЛО)», «ІД з функцією руху/пересування (в англійській мові – 11 ЛО; в українській мові – 12)», «ІД з функцією утворення мітки/залишення сліду (в англійській мові – 7 ЛО; в українській мові – 3 ЛО)», «ІД з функцією шліфування (в англійській мові – 7 ЛО; в українській мові – 2 ЛО)», «Несортовані (в англійській мові – 20 ЛО; в українській мові – 21 ЛО)».

Ще одна класифікація дозволяє розподілити ІД з прямою вказівкою на інструмент на основі сфери їх використання, наприклад: «ІД з семою використання столярських та будівельних інструментів» (в англійській мові – 19 ЛО; в українській мові – 3 ЛО), «ІД з семою використання побутових приладів та приладь» (в англійській мові – 18 ЛО; в українській мові – 9 ЛО), «ІД з семою використання транспортних засобів» (в англійській мові – 13 ЛО; в українській мові – не виявлено), «ІД з семою використання засобів гігієни та догляду за собою» (в англійській мові – 9 ЛО; в українській мові – 1 ЛО), «ІД з семою використання посуду» (в англійській мові – 8 ЛО; в українській мові – 13 ЛО).

У дослідженні має місце також класифікація ІД з непрямою вказівкою на інструмент, використаний для виконання дії, зокрема, виділяється 5 підгруп, серед яких: «ІД з семою стрижки / підрізання» (в англійській мові – 10 ЛО; в

українській мові – 7 ЛО), «ІД з семою обробки продуктів» (в англійській мові – 7 ЛО; в українській мові – 27 ЛО), «ІД з семою нарізки» (в англійській мові – 6 ЛО; в українській мові – 7 ЛО), «ІД з семою будівельних інструментів» (в англійській мові – 4 ЛО; в українській мові – 4 ЛО) та «Несортовані ІД» (в англійській мові – 7 ЛО; в українській мові – 34 ЛО).

4. Основним способом переходу з однієї мови в іншу, в англійській мові – це конверсія, в українській мові – вербалізація. Суфікси української мови класифікуються на чотири групи: суфікс *-ува* (16 лексем), далі суфікс *-и* (3 лексем), суфікс *-а* (2 лексеми) та суфікс *-юва* (2 лексеми).

4.1 Інший розподіл ІД англійської мови в межах обидвох підгруп (з прямою і непрямою вказівками на інструмент), демонструє три синонімічні групи з домінантами *to eye* ‘дивитися прискіпливо’ (14 ЛО), *to throw* ‘штовхати/рухати щось силою крізь повітря за допомогою руки чи ноги’, *to hug* ‘огорнути когось руками та тримати міцно, особливо, щоб виразити чийсь любов чи симпатію’.

4.2 В українській мові також можна простежити синонімію. Перша група ІД з домінантою укр. *їхати*, вона налічує 10 ЛО, друга – укр. *убивати* (10 ЛО), третя – укр. *ходити* (10 ЛО), четверта – укр. *м'яти* (7 ЛО), п'ята – укр. *кидати* (3 ЛО) та шоста – укр. *скребти* (10 ЛО).

4.3 Оскільки українська та англійська мови відрізняються своїм ладом (англійська мова – аналітична, а українська – синтетична мови), їхня структура відрізняється. В українській мові наявні суфікси, які використовуються для творення ІД, в той час аналітизм в англійській мові передається ідентичністю форм іменника та дієслова (характерно для ІД з прямою вказівкою на інструмент)

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамов Б. А. Сопоставительная типология немецкого и русского языков: учеб. пос. для бакалавров: студентов высших учеб. заведений, обучающихся по специальности «Лингвистика» / под ред. Н. Н. Семенюк, О. А. Радченко, Л. И. Гришаевой. М., 2014. 286 с.
2. Андрушенко Е. Ю. Инструментальность в функционально-семантическом пространстве древнеанглийского языка. К. : Ukrainian Society for the Study of English, 2007. С. 16–18.
3. Андрушенко О. Ю. Непредметна інструментальність та засоби її вираження у давньоанглійських писемних пам'ятках. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. Ужгород, 2007. С. 95–102.
4. Андрушенко О. Ю. Семантико-функціональний аналіз інструментальної ситуації при дослідженні текстів у діяхронії англійської мови. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2007. Вип. 21. Ч. 1. С. 14–18.
5. Андрушенко О. Ю. Засоби експлікації інструментальності у ранньо-новоанглійських писемних пам'ятках. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2006. № 27. С. 145–148.
6. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика: Синонимические средства языка [2 изд., испр. и доп.]. М. : Школа «Языки рус. культуры», 1995. 472 с.
7. Апресян Ю. Д. *Синтаксические средства выражения посессивности Категория притяжательности в славянских и балканских языках* [тез. совещ. / редкол. : В. В. Иванов и др.]. М. : Наука, 1983. С. 4–9.
8. Апресян Ю. Д. Типы соответствия семантических и синтаксических актантов. *Проблемы типологии и общей лингвистики : [материалы междунар. конф., посвящ. 100-летию со дня рождения проф. А. А. Холодовича (С.-Петербург, 4–6 сент. 2006 г.)]*. СПб. : «Нестор-История», 2006. С. 15–27.
9. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл. Логико-семантические проблемы. М. : Эдиториал УРСС, 2005. 384 с.
10. Белошапкова В. А., Муравенко Н. В. Способы выражения инструментального значения в русском языке. *Русский язык за рубежом*. 1985.

№6. С. 78–83.

11. Беляевская Е. Г. Семантика слова. М.: Высшая школа, 1987. 128 с.
12. Бенвенист Э. Общая лингвистика. М. : УРСС, 2002. 448 с.
13. Болдырев Н. Н. Категориальное значение глагола. Системный и функциональный аспекты [2-е изд.]. М. : УРСС, 2009. 171 с.
14. Бондарко А. В. Функциональная грамматика. Л. : Наука. 1984. 133 с.
15. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови. К. : Університетське видавництво «Пульсари», 2004. 398 с.
16. Вихованець І. Р. Транспозиція / Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 692 с.
17. Гак В. Г. Языковые преобразования. М. : Школа Языки русской культуры, 1998. 768 с.
18. Гухман М. М. Лингвистическая теория Л. Вайсгербера. *Вопросы теории языка в современной зарубежной лингвистике*. М. АН СССР, 1961. С. 123–162.
19. Дукарская И. В. Фреймовый метод описания английского лингвокультурного кода «Артефакты» [Электронный ресурс]. URL : <https://cyberleninka.ru/article/v/freymovyy-metod-opisaniya-angliyskogo-lingvokulturnogo-koda-artefakty-metayazyk-artefactum>
20. Енциклопедія українознавства : Словникова частина : [в 11 т.] / Наукове товариство імені Шевченка ; гол. ред. проф., д-р Володимир Кубійович. Париж ; Нью-Йорк : Молоде життя; Львів ; Київ : Глобус, 1955. 1230 с.
21. Жуковська В. В. Лексико-семантичні та граматичні характеристики англійського дієслова у художньому тексті : лінгвостатичний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. К., 2006. 20 с.
22. Залужна О. О. Інструментальні привативні посесивні дієслова в англійській та українській мовах. *Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур* : V Міжвузівська конф. молодих учених, 29–31 січ. 2007 р. : матеріали. Донецьк : ДонНУ, 2007. С. 75–76.

23. Залужна О. О. Привативні дієслова з інструментальною семою в англійській та українській мовах. *Актуальні проблеми іноземної філології : Лінгвістика та літературознавство* : [міжвуз. зб. наук. ст. / відп. ред. В. А. Заграва]. Донецьк : Юго-Восток, 2009. Вип. III. С. 260–270.

24. Залужна О. О. Семантика каузатора в конструкціях з привативними дієсловами (на матеріалі англійської та української мов). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»* : [зб. наук. пр. / ред. кол. : В. Олексенко та ін.]. Херсон : ХДУ, 2013. Вип. XX. С. 23–28.

25. Залужна О. О. Соматичні привативні дієслова (на матеріалі англійської та української мов). *Studia Germanica et Romanica : Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання* : [наук. журнал / голов. ред. В. Д. Каліущенко]. Донецьк : ДонНУ, 2013. Т. 10. №2(29). С. 43–56.

26. Земская Е. А. Современный русский язык: Словообразование. М. : Просвещение, 1973. 304 с

27. Земскова Е. В. О способах выражения каузальных отношений. *Вопросы романо-германского языкознания* : межвуз. сб. науч. тр. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1999. Вып. 13. С. 55–57.

28. Золотова Г. А. Коммуникативная грамматика русского языка. М. : Ин-т русского языка РАН им. В. В. Виноградова, 2004. 544 с.

29. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник. К. : Видавничий центр «Академія», 2006. 334 с.

30. Касевич В. Б. Общие вопросы семантики конструкций с предикатными актантами. Семантика и синтаксис конструкций с предикатными актантами : *Материалы всесоюзн. конф. «Типол. методы в синтаксисе разноречив. яз.» (14–16 апр. 1981 г.)*. Л. : Наука, 1981. С. 7–23.

31. Касевич В. Б. Семантика. Синтаксис. Морфология. М. : Наука, 1988. 309 с.

32. Касевич В. Б. Семантика. Синтаксис. Морфология: (Монографія) / ЛГУ ім. А. А. Жданова. Вост. фак. М.: Наука, 1988. 320 с.

33. Костюченко Ю. П. Становление значений деятеля страдательного

залога и орудия действия (на материале русского и других индоевропейских языков) : автореф. дис. на соискание уч. Степени док. Филол. Наук : спец 10.02.01, 10.02.19 «Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика». Ленинград, 1982. 413 с.

34. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : [підруч. для студ. філол. спец. вищих навч. закладів / 2-ге вид.]. К. : Академія, 2005. 368 с.

35. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник для студ. філол. спец. вузів. К. : Академія, 1999. 288 с.

36. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику / [пер. с англ. яз. под ред. и с предисл. В. А. Звегинцева]. М. : Прогресс, 1978. 543 с.

37. Левицкий В. В. Семантика и фонетика. Черновцы, 1973. 301 с.

38. Любченко Т. В. Семантична основа видового протиставлення. *Studia Linguistica*. 2014. №8. С. 361–364.

39. Маслов Ю. С. Введение в языкознание : учеб. для студентов вузов, обучающихся по направлению и специальности «Филология» / [4-е изд.]. М. : Высш. шк., 2005. 300 с.

40. Материнська О. В. Семантика найменувань частин тіла в англійській, німецькій, українській та російській мовах : дис... канд. філол. наук : 10.02.17. Донецьк, 2005. 205 с.

41. Милешин Ю. Н. Собственно инструментальная синтаксема в структуре предложений современного английского языка. Проблемы грамматического строя языка : [сб. ст. / отв. ред. С. Д. Кацнельсон]. М. : Изд-во Акад наук СССР, 1978. С. 57–65.

42. Моргунова О. О. Каузативні посесивні дієслова в англійській і українській мовах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / Ольга Олександрівна Моргунова. Донецьк, 2013. 248 с.

43. Назарова Р. З. Функционирование глаголов с окказиональным значением движения в современном английском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02. М., 1982. 30 с.

44. Овчиннікова І. І. Принцип семантико-синтаксичної єдності у типології дієслівної лексики української мови. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2012. №8. С. 130–135.

45. Падучева. Е. В. Семантические исследования. Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива. М. : Языки русской культуры, 1996. 464 с.

46. Пономарів О. Д. Сучасна українська мова. К.: Либідь, 1997. 400 с.

47. Селезнева Л. Б., Пережогина Т.А., Шацкая М.Ф. Учебное пособие. Волгоград : Изд-во ВолГУ, 1999. 184 с.

48. Селиверстова О. Н. Компонентный анализ многозначных слов. М., 1975. 240 с.

49. Сильницкий Г. Г. Семантические классы глаголов и типология языков. *Чествуя филолога : к 70-летию Ф.А. Литвина* : сб. ст.. Орел, 2002. С. 138–145.

50. Соссюр Ф. де Курс общей лингвистики. Труды по языкознанию. Пер. с фр. / Под ред., А. А. Холодовича. М. : Прогресс, 1977. 695 с.

51. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса [Электронный ресурс]. URL : <https://classes.ru/grammar/172.Tesniere/source/worddocuments/48.htm>

52. Уфимцева А. А. Теории семантического поля и возможности их применения при изучении словарного состава языка. *Вопросы теории языка в современной зарубежной лингвистике*. М., 1961. С. 30–63.

53. Филлмор Ч. Дело о падеже. Зарубежная лингвистика. Пер. с фр. / Под ред., Е. Н. Савинна. М. : Прогресс 1999. С. 127–258.

54. Холле М. В. Инструментальные придаточные предложения и местоименные наречия как формы выражения категории инструментальности в современном немецком языке: Автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.04. С.-Петербург. гос. ун-т. СПб., 2000. 19 с.

55. Цирульникова Э. Л. Синтаксическая семантика инструментальности и медиативности в современном английском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Элеонора Леонидовна Цирульникова. Л., 1989. 242 с.

56. Шафмков С. Г. Теория семантического поля и компонентной семантики

его единиц [Электронный ресурс]. URL : https://www.academia.edu/6450412/ТЕОРИЯ_СЕМАНТИЧЕСКОГО_ПОЛЯ_И_КОМПОНЕНТНОЙ_СЕМАНТИКИ
_ (дата звернення: 14.04.2019).

57. Ширшикова Е. В. Прагматические особенности концептосферы инструментальности : на материале современного немецкого языка : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04. Горно-Алтайск, 2005. 208 с.

58. Шумейкіна А. В. Багатозначність дієслів конкретної фізичної дії в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». К., 2007. 21 с.

59. Ямшанова В. А. Категория инструментальности в немецком [Электронный ресурс]. URL : <https://www.dissercat.com/content/kategoriya-instrumentalnosti-i-sposoby-ee-eksplikatsii-v-tekstakh-gazetno-publitsisticheskog>
(дата звернення : 09.04.2019).

60. Ямшанова В. А. Категория инструментальности в немецком языке : автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / В. А. Ямшанова. Л., 1991. 32 с.

61. Янінська Н. Соматична лексика як об'єкт вивчення в іншомовній аудиторії Львівський національний університет імені Івана Франка Теорія і практика викладання української мови як іноземної. 2008. Вип. 3. С. 211–213
Baldiinger K. Semantic Theory : Towards a Modern Semantics. Oxford, 1980. 320 p.

62. Clark E., Clark H. When Nouns Surface as Verbs. *Language*. Vol. 55, № 4, 1979. P. 767–810.

63. Cruse D. Lexical Semantics. Cambridge, 1986. 310 p.

64. Dixon R. M. W. Basic Linguistic Theory Vol. 3. Further Grammatical Topics / R. M. W. Dixon. Oxford : Oxford University Press, 2012. 547 p.

65. Ehman S. Theories of the Linguistic Field. *Word*, 1953. P. 123–134.

66. Fellbaum K. English Verbs as a Semantic Net. Word-Net. *International Journal of Lexicography*. 1993. 86 p.

67. Nida E. A. Componential Analysis of Meaning: an Introduction to Semantic Structures. Paris: Mouton, 1975. 272 p.

68. Nilsen Don L. F. Syntactic and Semantic Tests for the Instrumental Case in English [Електронний ресурс]. URL : www.asu.edu/class/english/who/nilsen_d (дата звернення : 09.04.2019).

69. Sehnert J., Sharwood-Smith M. The Verbalization of Instrumentals in English / J. Sehnert, M. Sharwood-Smith. *Studia Anglica Posnaniensia*. Poznań : Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1974. Vol. 5 № 1/2. P. 37–44

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

70. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980) [Електронний ресурс]. URL : <http://sum.in.ua> (дата звернення : 09.04.2019).

71. Словник української мови [Електронний ресурс]. URL : <https://www.slovnyk.ua/index.php?sword=%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B5%D1%84%D0%B0%D0%BA%D1%82> (дата звернення : 08.05.2019).

72. Dictionary by Merriam Webster: America's Most Trusted Online Dictionary [Електронний ресурс]. URL : <https://www.merriam-webster.com> (дата звернення : 18.03.2019).

73. Oxford English Dictionary [Електронний ресурс]. URL : <https://en.oxforddictionaries.com/> (дата звернення : 01.04.2020).

74. Longman Dictionary of Contemporary English / [S. Bullon, A. Gadsby, etc. (eds.)]. Edinburgh : Pearson Education Ltd., 2007. 1949 p.

75. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language / [B. Cayne, D. E. Lechner, etc. (eds.)]. — Danbury, CT : Lexicon Publications, 1993. 1149 p.